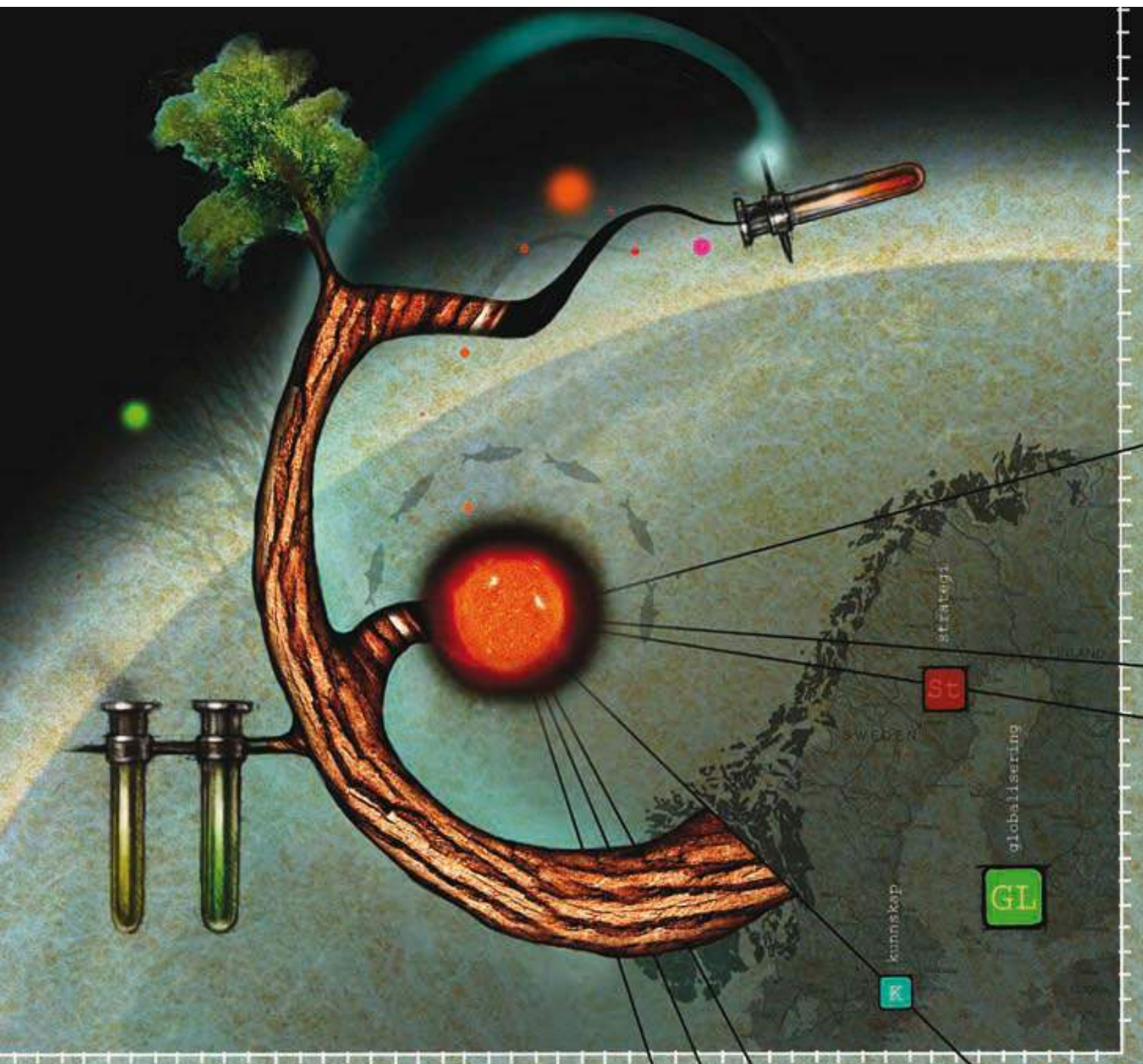

4: **Regionenes plass i forskningspolitikken** • 5: Arbeid på lang sikt? • 6: Ni forskningspolitiske mål • 6: Koordinert internasjonalisering • 7: Rekruttering – nytt hvileskjær • 8: Et nytt målbilde for norsk forskning • 9: Samspill og kommersialisering som før • 10: Gamla mål for forskningen • 10: Fra mål til måling • 12: Avhengige av andres grunnforskning • 14: Mål uten virkemidler? • 15: Likestilling og kvalitet – to sider av samme sak • 16: Finlands vei fra velferd til konkurransestat • 18: Etter- og videreutdanning: i skvis mellom kvalitet og kompetanse? • 19: Uklare resultater av kommersialisering • 21: Forskningsvilkår er mer enn tid til forskning • 24: Ikke glem de store bedriftene • 25: Om aldersgrenser ved universitetene • 28: Universitetsadministrasjonen i endring

2 / 2009

FORSKNINGSpolitikk

Fagbladet for forskning, høyere utdanning og innovasjon

• Temanummer: Forskningsmeldingen

Innhold

4: Regionenes plass i forskningspolitikken

Per Hetland

“ Om lag 85 prosent av de offentlige forskningsmidlene blir kanalisert til de gamle universitetsfylkene, og det er små endringer over tid ”

10: Gamla mål för forskningen

Mats Benner

“ Forskningsmeldingen undviker att ta upp en del strukturella frågor, och missar därmed en del öppna mål för en djärvare forskningspolitik ”

21: Forskningsvilkår er mer enn tid til forskning

Agnete Vabø

“ Oppmerksomheten om tid til forskning risikerer å skygge for andre forhold og innsatsfaktorer som er viktige for å skape gode arbeidsbetingelser for forskere ”

5 Arbeid på lang sikt?

Signe Kjelstrup

6 Ni forskningspolitiske mål

Liv Langfeldt m.fl.

Gjennomgang av Forskningsmeldingen: Internasjonalisering, rekruttering, målbildet, samspill og indikatorer

12 Avhengige av andres grunnforskning

Magnus Gulbrandsen

14 Mål uten virkemidler?

Trine B. Haugen og Sveinung Skule

15 Likestilling og kvalitet – to sider av samme sak

Erica Waagene og Kaja Wendt

16 Finlands vei fra velferds- til konkurransestat

Antti Pelkonen

18 Etter- og videreutdanning: i skvis mellom kvalitet og kompetanse?

Taran Thune

19 Uklare resultater av kommersialisering

Siri Brorstad Borlaug og Magnus Gulbrandsen

24 Ikke glem de store bedriftene

Petter Haas Brubakk

25 Om aldersgrenser ved universitetene

Ivar A. Bjørgen

28 Universitetsadministrasjonen i endring

Hebe Gunnes

FORSKNINGSPolitikk

Nr. 2, 2009, 32. årgang. ISSN 0333.0273

Utgitt av NIFU STEP
Norsk institutt for studier av innovasjon,
forskning og utdanning
Wergelandsveien 7, 0167 Oslo
Tlf. 22 59 51 00 Fax: 22 59 51 01
E-post: fpol@nifustep.no
www.nifustep.no

Redaksjon:
Magnus Gulbrandsen og Egil Kallerud
(ansv. redaktører),
Inger Henaug (red. sekr.), Inge Ramberg,
Gunnar Sivertsen, Olav R. Spilling,
Agnete Vabø og Per Olaf Aamodt

Magnus Gulbrandsen er ansvarlig redaktør
for nr. 2/2009.

Abonnement:
Gratis abonnement fås ved henvendelse til
instituttet. Artiklene publiseres også
i elektronisk form fra adressen:
<http://nifu.pdc.no>

Bladet er medlem av Den Norske
Fagpresses Forening og redigeres i
tråd med Redaktørplakaten.

Redaksjonen er avsluttet 19. mai 2009.

Opplag: 8000
Design: Marit Jørgensen
Grafisk produksjon: 07 Gruppen AS

Forsideillustrasjon: Line Halsnes
www.lineillustration.no

Hva skal forsknings- politikken baseres på?

I dette nummer av *Forskningspolitikk* behandler vi naturlig nok stortingsmeldingen «Klima for forskning». Den har vekket en viss offentlig debatt – i alle fall vesentlig mer enn innovasjonsmeldingen gjorde noen måneder tidligere. Forskning og forskningspolitikk er et smalt og i noen grad usynlig felt, integrert som det er i mange andre politikkområder og med relativt små poster på statsbudsjettet, tross veksten i forskningssystemet de siste tiårene. Feltet har relativt liten interesse i det politiske miljø, i presse og blant befolkningen.

Det sentrale grepet i meldingen – at forskningen i enda større grad knyttes til utfordringer forbundet med klimakrisen og velferdsstatens fremtid – kan derfor synes fornuftig. Det løfter forskningen tydeligere inn i noen av de mest profilerte sakene på den politiske dagsorden. En slik vektlegging av nytteverdi og forskningens potensial for å løse sentrale samfunnsproblemer vil ganske sikkert være nødvendig for å sikre fortsatt betydelig realvekst i bevilgningene. Likevel er det nok riktig, slik flere kommentatorer har påpekt, at finanskrisens utfordringer i for liten grad er blitt en del av forskningspolitikken. Inntrykket blir derfor at troen på at forskning kan bidra til å skape ny vekst og arbeidsplasser i hele landet, er lite utbredt i regjeringen utenfor Kunnskapsdepartementets øverste kontorer.

Bortsett fra tydeligere kobling mellom forskning og samfunnsutfordringer og en sterkere vektlegging av resultatmål, er det påfallende hvor mye forskningspolitikken skal basere seg på evalueringer, råd, utvalg og empiriske undersøkelser. Dette er heller ikke nødvendigvis galt, bortsett fra at det gir meldingen et unødvendig kjedelig preg når det er så mange beslutninger og aktiviteter som skyves ut i det blå, i påvente av resultatene fra utvalg, evalueringer, tidsbruksmålinger og annet.

Et større problem er imidlertid at råd og evalueringer sjelden blir fulgt og får små konsekvenser. Dette gjelder både kontroversielle forslag som Stjernø-utvalget, og råd som mange synes å være enige i, slik som konklusjonene fra forrige evaluering av Norges forskningsråd. Selv om det ikke virker urimelig at Forskningsrådet skal evalueres på nytt om lag ti år etter forrige gjennomgang, er det grunn til å minne om at få av forslagene fra 2001 er blitt fulgt opp i praksis.

Det internasjonale ekspertpanelets rapport fra forrige evaluering uttrykte klart at Forskningsrådet aldri ville nå sine mål uten en vesentlig endring i rammebetingelsene. De viktigste forslagene var vesentlig økt frihet for Forskningsrådet, mindre detaljstyring og øremerking fra departementer, tydeligere ansvar for langsiktighet innbakt i sektorprinsippet, større rom for styring av instituttsektoren, flerårige forskningsbudsjetter, tydeligere satsing på innovasjon og en styrking av den forskningspolitiske rådgivningsfunksjonen på regjeringnivå. Selv om den overordnede organiseringen av Forskningsrådet ble diskutert mye, var det stor oppslutning om mange av disse forslagene i debatten etter evalueringen. Likevel kan det hevdes at lite er blitt gjennomført i praksis, og da er det vanskelig å forestille seg at en ny evaluering vil kunne konkludere særlig forskjellig fra den forrige. En grundigere refleksjon over hva som skal til for å skape handlekraftige strukturer i det forskningspolitiske systemet behøves.

magnus.gulbrandsen@nifustep.no

Regionenes plass i forskningspolitikken

I denne kronikken viser Per Hetland hvordan næringslivets forskningsaktiviteter i relativt stor grad er spredt utover landet, mens de offentlige forskningsmidlene i mye større grad er konsentrert i de etablerte universitetsfylkene. Dette gir noen muligheter og utfordringer for de nye regionale forskningsfondene.

PER HETLAND

Det understrekes jevnlig at forskningsmidler ikke må fordeles for spredt i Norge. «Begrensete midler må ikke spres utover i et for tynt lag», står det allerede i St.meld. nr. 60 (1984–85). Med jevne mellomrom dukker argumentet opp igjen i mer eller mindre populistiske utgaver – «vi kan jo ikke ha forskning bak hver en busk», sies det. Det er vanskelig å være uenig i dette, akkurat som det er vanskelig å gjennomskue myter som gjentas ofte nok. Det første store spørsmålet er derfor om forskningsmidlene faktisk spres tynt utover? Det neste interessante spørsmålet er om det er noe problem om nye midler får en noe annen geografisk profil enn tidligere? Det siste spørsmålet er aktualisert av opprettelsen av regionale forskningsfond.

I det videre vil jeg se nærmere på begge disse spørsmålene. Til slutt vil jeg ta for meg utfordringene til de regionale forskningsfondene.

Spres offentlige forskningsmidler tynt utover?

For å teste spredningshypotesen har jeg sett på den regionale fordelingen av forskningsmidlene siden 1995 fordelt etter fylke. Jeg har delt landet inn i tre forskningsregioner:

1. Etablerte universitetsfylker – Oslo, Akershus, Hordaland, Sør-Trøndelag og Troms (her bor om lag 42 prosent av befolkningen)
2. Nye universitetsfylker – Agderfylke-

ne og Rogaland (her bor om lag 14 prosent av befolkningen)

3. Rene høgskolefylker – alle de øvrige fylkene (her bor om lag 44 prosent av befolkningen)

Ser vi først på hvordan tildelinger fra offentlige kilder fordeler seg – departementenes, Forskningsrådets og andre offentlige bevilgninger – finner vi en relativt stabil fordeling over tid. Hvis det er noen vinnere, er det først og fremst de nye universitetsfylkene som har økt sin andel noe.

Vi kan derfor slå fast at om lag 85 prosent av de offentlige forskningsmidlene blir kanalisert til de gamle universitetsfylkene, og det er små endringer over

ve som en reduksjon i mulighetene til å drive egen forskning.

Hvilken regional fordeling har næringslivets forskning?

Det er interessant også å se på den geografiske fordelingen av næringslivsfinansiert forskning. Hvis det er noen vinnere her, er det først og fremst de rene høgskolefylkene som har økt sin andel noe.

Det interessante er altså at når det gjelder næringslivsfinansiert forskning, viser denne en mer markert geografisk spredning. Dette tyder på at næringslivet både har interessante problemstillinger utenfor de gamle universitetsfylkene og at denne forskningen har en større

Det offentliges FoU-utgifter etter fylke for utførende enhet, prosent.

Forskningsregion	1995	2001	2005	2007
Etablerte universitetsfylker	87,1	85,9	85,5	85,3
Nye universitetsfylker	3,3	3	4,2	4,7
Rene høgskolefylker	9,6	11,1	10,3	10
Totalt	100	100	100	100

tid. Det er dermed lite som tyder på at Norge har en urimelig geografisk spredning av offentlige forskningsmidler i den forstand at det «forskes bak hver busk», og at de sentrale forskningsmiljøene tappes for midler. På den annen side beskriver Walløe-rapporten – *Evne til forskning – Norsk forskning sett innenfra* – at vi de siste årene har fått en økende konsentrasjon om noen utvalgte fagmiljøer. Dette kan ha hatt fordelingseffekter som mange i UoH-sektoren kan opple-

geografisk spredning. Jeg tror vi kan ta med oss en viktig lærdom av dette inn i diskusjonen av hvordan de regionale forskningsfondene bør håndteres i en tid hvor næringslivets forskningsinnsats sliter med nye økonomiske rammebetingelser i lys av finanskrisen.

Regionale forskningsfond gir nye muligheter

Regjeringen avsatte 6 milliarder kroner i 2009 til regionale forskningsfond. Sty-

ringen av disse midlene er vel verdt å diskutere. Diskusjonen rundt de regionale forskningsfondene har vært konsentrert om tre tema, a) de vil føre til en ytterligere desentralisering av norsk forskning, noe som er negativt, b) forvaltningsutfordringene er store og kan bli kostnadskrevende, og c) forslaget tar ikke inn over seg ny kunnskap fra innovasjonsforskningen. Jeg har vist at det er tunge og stabile fordelingsstrukturer innenfor norsk forskning. De sør-

kan nettopp på grunn av nærhet til forskningsutfordringene spille en viktig rolle i denne sammenheng. Det er derfor viktig hvordan de innrettes.

Jeg vil løfte fram fem forhold ved de regionale forskningsfondene som så langt har vært fraværende i debatten. Større nærhet til forskningsaktivitetene vil for det første kunne styrke både allmennhetens, politikernes og brukernes forståelse for økt satsing på forskning.

Næringslivets FoU-utgifter etter fylke for utførende enhet, prosent.

Forskningsregion	1995	2001	2005	2007
Etablerte universitetsfylker	66	64,1	64,8	62
Nye universitetsfylker	12,6	12,3	10,5	11,3
Rene høyskolefylker	21,4	23,6	24,7	26,9
Totalt	100	100	100	100

ger for at om lag 90 prosent av offentlig finansiert forskning finner sted i seks av de største byområdene i landet. En økning av offentlig finansiert forskning på et par prosent via regionale forskningsfond vil neppe rokke ved disse tunge fordelingsstrukturene. Det er sjølsagt forvaltningsmessige utfordringer ved et slikt forslag, men disse bør kunne håndteres på en rimelig måte.

Styrken i forslaget om regionale forskningsfond er først og fremst knyttet til at de kan mobilisere flere aktører i arbeidet med å identifisere forskningsutfordringer og deretter som deltakere i forskningsprosessen på ulike måter. Slik sett kommer de ikke som erstatning for mange av de andre virkemidlene i forskningspolitikken for økt innovasjon, men som et viktig supplement. Jeg vil derfor konsentrere meg om den mobiliserende styrken som fondene kan få. Det er en viktig oppgave å styrke forskning både i universitets- og høyskolesystemet og i instituttsektoren som a) kan bidra til å styrke bedriftenes kompetansesmessige forutsetninger for økt satsing på FoU-relatert innovasjon, b) kan bidra til å stimulere til institusjonelle og strategiske endringer i UoH-sektoren når det gjelder arbeidsformer, og c) kan bidra til at UoH-sektoren og instituttsektoren blir mer aktive partnere i den regionale og nasjonale næringsutviklingen. De regionale forskningsfondene

Jeg tror de regionale forskningsfondene har mulighet til å skape denne nærheten. Erfaringene fra de siste årene viser at ideen om å bygge universiteter ut av det gamle høyskolesystemet har mobilisert ressurser regionalt som aldri ellers ville blitt brukt til forskning. For det andre er det viktig at fondene har en eksperimentell tilnærming til både arbeidsmåter og aktiviteter, ikke minst fordi vi trenger flere forskere som vil gå nye veier når det gjelder FoU-relatert innovasjon. For det tredje er det viktig å utvikle «dobbeltkompetanse» blant forskere. Vi trenger flere forskere på høyt nivå som kjenner næringslivets utfordringer innenfra. Vi trenger derfor gode mobilitetsordninger og ikke minst nærings-ph.d.-er innenfor mange deler av næringslivet. For det fjerde kan de regionale forskningsfondene skape mer kontinuitet og langsiktighet. Dette gjelder spesielt mobilitet mellom forskning og næringsliv og er en forutsetning for i større grad også å inkludere mer uerfarne partnere i FoU-relatert innovasjon. For det femte er det viktig at en regional forvaltning av forskningsmidlene også skaper tiltak på tvers av regional inndeling. Regional inndeling må derfor ikke skape barrierer mot at det regionaliserte forskningssystemet utvikler spesialisert kompetanse som har hele Norge som marked.

Per Hetland er ansatt ved NIFU STEP.

Den andre internasjonale evalueringen av faget kjemi er nettopp ferdig. Det er interessant, men ikke lystelig lesning.

Evalueringen beskriver en signifikant reduksjon i omfanget av kjemifaglig virksomhet i de 11 årene siden forrige evaluering. Avgangen av professorer har vært større enn antall ansettelser, og anledningen til å starte ny forskning har vært dårlig. Evalueringskomiteen peker på lite kjemimiljø i forhold til folketallet, manglende karriereveier, innavl i forskningssystemet og svært lite penger til forskerstyrt grunnforskning.

Komiteen finner det rart at kjemimiljøet i Norge ikke er større i lys av landets naturressurser og posisjon som råvareeksportør. Man skulle f.eks. tro at olje og gass medførte stor aktivitet i organisk kjemi med gode muligheter til å trekke veksler på verdens kompetanse. Slik er det ikke, for komiteen sier at syntetisk organisk kjemi er i en verre posisjon enn noen annen kjemidisiplin.

Etter siste verdenskrig skulle landet bygges og ressurser tas i bruk, og stillinger og institutter ble opprettet med dette som klar motivasjon. På 60- og 70-tallet satset vi synlig både på anvendt og grunnleggende kompetanse. Unge talenter ble plukket ut tidlig, de ble sendt ut til verdens beste miljøer for å kvalifisere seg til professorer, og vi hadde en stilling klar til dem hjemme. Det ga oss verdens beste teknologi for internasjonale selskaper som Hydro Aluminium, Yara, Norske Skog og Borregaard. Vi flyter på innsatsen, for nye selskaper som REC og nye planer om thoriumproduksjon bygger i hovedsak på denne kompetansen.

Men nå trenger vi å bygge nytt! Dessverre står beløpet som bare i 2009 er bevilget til kortsiktige tiltak for å motvirke arbeidsledighet – 11 milliarder kroner – i grell kontrast til de 18 millionene som brukes på frie prosjekter i naturvitenskap. Med disse midlene kunne tre begavete ungdommer sendes ut i verden som post doc. i år, men det var ikke penger til å få noen hjem.

Signe Kjelstrup er professor i kjemi ved

Signe Kjelstrup

Fakultet for naturvitenskap og teknologi, NTNU, og medlem av FRINAT-komiteen i Norges forskningsråd.

Ni forskningspolitiske mål

Den nye stortingsmeldingen «Klima for forskning» (nr. 30, 2008-2009) er organisert etter ni mål som regjeringen setter opp for norsk forskning. Samtidig varsles det et økt fokus på resultater av innsatsen. Mottakelsen har vært lunken i opposisjonen og blant ulike forskningspolitiske aktører.

LIV LANGFELDT

Regjeringen mener at ensidig debatt om ressurser og ressursmål ikke gagnar forskningen og ønsker i stedet klart formulerte mål på prioriterte områder.

Meldingen setter opp ni mål som norsk forskningspolitikk skal bidra til, fem strategiske og fire tverrgående. Hvert mål vies et eget kapittel. De bygger i stor grad på prioriteringene som ble vedtatt ved behandlingen av forrige forskningsmelding, og legger samtidig

mer vekt på velferdsutfordringene og det globale perspektivet i forskningen. I meldingen heter det at de «årlige forskningsbudsjettene skal innrettes slik at de bygger opp under de ni forskningspolitiske målene og sikrer at det blir en sammenheng mellom mål,

Koordinert internasjonalisering

Internasjonalisering av forskningen er et av de fire tverrgående målene i meldingen, og et eget kapittel er viet til dette. Halve kapitlet dreier seg om europeisk forskningssamarbeid. Dette er opplagt den mest komplekse delen av vårt internasjonale forskningssamarbeid, og der det er mest å gjøre rede for. Som meldingen fremhever; EUs rammeprogram for forskning står for 80 prosent av samlede norske offentlige bevilgninger til deltakelse i internasjonale forskningsorganisasjoner og -programmer.

For å møte hovedutfordringene knyttet til internasjonalisering vil regjeringen styrke kunnskapsgrunnlaget, helhetlig strategiarbeid og koordinering mellom nasjonale prioriteringer og deltakelse i internasjonalt forskningssamarbeid. Mange av tiltakene her gjelder

det europeiske forskningssamarbeidet og innebærer arbeid for Norges forskningsråd. Forskningsrådet bes blant annet om å styrke arbeidet med samspill og arbeidsdeling mellom nasjonale programmer og norsk deltakelse i EUs rammeprogram og i ERA, utvikle analyser av den norske deltakelsen og forholdet til nasjonale prioriteringer, utarbeide en strategi for programsamarbeid innenfor ERA og et nasjonalt veikart for investeringer i nasjonal og europeisk infrastruktur. Videre skal juridiske og administrative forhold knyttet til Norges forskningsråds deltakelse i samfinansiert programsamarbeid utredes.

Regjeringen vil støtte EUs partnerskap for økt forskermobilitet og det videre arbeidet med å etablere et felles, åpent, europeisk arbeidsmarked for forskere

med gode og like arbeidsvilkår. En nasjonal skyggehandlingsplan som følger EU-landenes handlingsplaner for bedre forskerkarrierer og økt europeisk forskermobilitet, skal utarbeides. Det vektlegges at regjeringen støtter en utvikling som gir sterkere europeisk samarbeid også utenfor rammeprogrammet. Slikt samarbeid bør baseres på nasjonal styring og frivillighet og ha en paneuropeisk tilnærming, heter det.

Det fremheves at det *bilaterale* samarbeidet har økt betydelig. Det skal utvikles en strategi for bilateralt forsknings- og teknologisamarbeid, og dette samarbeidet skal ses mer i sammenheng med høyere utdanning. EU-samarbeidet skal også brukes til å bygge opp under bilateralt samarbeid med prioriterte land. Det opprettes en vitenskapsråd ved ambassaden i

Beijing, kanskje tilsvarende i New Dehli.

Under *nordisk* forskningssamarbeid vektlegges Toppforskningsinitiativet innenfor klima-, miljø- og energiforskning. Rundt 450 mill. NOK fra de fem nordiske landene skal brukes til felles forskningsprosjekter i perioden 2009–2013. Meldingen fremhever at god gjennomføring av initiativet skal sikres og kobles til nasjonale programmer innenfor klima og fornybar energi.

Liv Langfeldt

varslede tiltak og faktisk fordeling av ressurser i de årlige budsjettene».

De fire tverrgående målene – og noen utvalgte virkemidler – omfatter:

- Et velfungerende forskningssystem: Prosesser som fører til faglig konsentrasjon og arbeidsdeling skal støttes med bl.a. økonomiske insentiver. Det skal sikres tilstrekkelig kapasitet. Rekruttering innenfor matematikk, naturvitenskap, medisin og samisk forskning nevnes spesielt. Norges forskningsråd skal evalueres med vekt på rådets rolle i forskningssystemet.
- Høy kvalitet i forskningen: Den frie prosjektstøtten gjennom Norges forskningsråd skal prioriteres. Justeringer i finansieringsmodellen for universiteter og høyskoler skal vur-

deres, og basisfinansieringsmodellen for instituttsektoren skal evalueres. Ordningen med sentre for fremragende forskning skal videreføres, med utlysninger hvert femte år. Insentivordninger for å øke kvinneandelen innenfor matematikk, naturvitenskap og medisin skal vurderes. Det arbeides for en tydeligere arbeidsdeling ved investeringer i forskningsinfrastruktur, og en del av fondsavkastningen øremerkes infrastruktur.

- Internasjonalisering av forskningen: Det skal utvikles virkemidler og insentiver som fremmer økt norsk utbytte av deltakelsen i det europeiske forskningssamarbeidet, og samarbeidet skal koordineres bedre. Samtidig skal det bilaterale samarbeidet med en rekke land videreutvikles og det

Rekruttering – nytt hvileskjær?

Avsnittet om rekruttering og forskerutdanning er velskrevet og nøye gjennomarbeidet, men fritt for enhver formulering som kan tenkes å binde regjeringen til å videreføre opptrappingsplanen for antall nye stipendiatstillinger. På den ene siden erkjenner meldingen at det er behov for økt rekruttering, men unngår samtidig behendig å forplikte regjeringen til å øke bevilgningene til dette formålet. Følgende formuleringer hentet fra meldingen er typiske eksempler på meldingens retorikk: «Alt tyder på at det norske samfunnet vil ha økt behov for forskerkompetanse i alle sektorer. Samtidig må behovet for flere forskerrekruiter veies opp mot målet om bedre og mer attraktive vilkår for hver

enkelt forsker.»

«For å dekke samfunnets behov for forskere og stimulere til et mer forskningsintensivt næringsliv vil regjeringen videreføre innsatsen for å få flere avlagte doktorgrader, med vekt på MNT-fag og medisin.»

Meldingen flytter med andre ord fokus fra vekst i antall stipendiatstillinger til økning i antall doktorgrader. Men antallet avlagte doktorgrader vil fortsette å øke i årene framover som en konsekvens av veksten i

Illustrasjonsfoto © Corbis/Scanpix.

antall stipendiatstillinger forut for Djupedals hvileskjær. Det er således vanskelig å lese meldingen på noen annen måte enn at opptrappingsplanen for nye stipendiatstillinger i regi av

Kunnskapsdepartementet med høy sannsynlighet er terminert.

Svein Kyvik

nordiske samarbeidet styrkes (se egen tekst s. 6).

- Effektiv utnyttelse av forskningsressursene og –resultatene: Det skal arbeides for at en større andel av vitenskapelige artikler blir åpent tilgjengelige og tilrettelegges for at forskningen kommer til nytte i samfunnet. Effektene av endringen i arbeidstakeroppfinnelsesloven skal evalueres.

De fem strategiske målene omfatter:

- Globale utfordringer: Det skal satses på forskning rettet mot å løse globale utfordringer med særlig vekt på miljø, klima, hav, matsikkerhet og energi. Dette omfatter også polarforskning og bistands-/utviklingsforskning.

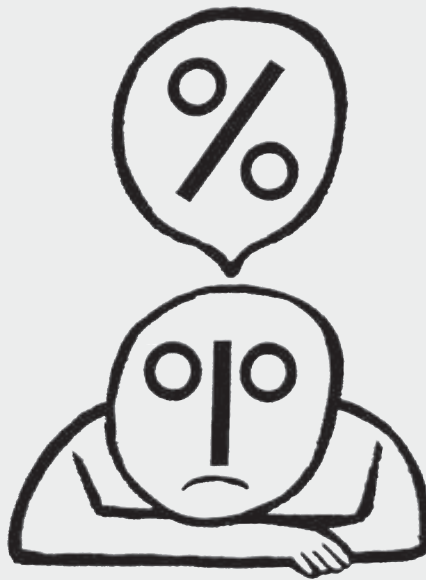

Forskningsminister Tora Aasland på pressekonferansen om Forskningsmeldingen 24.04.09. © Scanpix.

Et nytt målbilde for norsk forskning

Forskningsmeldingen vil etablere «et nytt målbilde» for norsk forskning. De famøse BNP-målene settes til side. De avskaffes riktignok ikke helt, de er fortsatt «riktige» som mål å strebe etter på lang sikt, uten at det presiseres *hvor* lang. På kort sikt skal det derimot styres etter andre, mer presise og spesifikke mål.

Dette er ifølge kritikerne med på å gjøre norsk forskningspolitikk mindre ambisiøs og forpliktende enn den var. Mon dét. BNP-målene har ikke vært mye å stole på som grunnlag for en (vekst-)politikk som både skal være ambisiøs og forpliktende. I en lang periode var de ambisiøse, så ambisiøse at de helt manglet realisme og forpliktende kraft. Nå er situasjonen den omvendte: i hvert fall for det offentlige delmålets del er det plutselig blitt både realistisk og oppnåelig, men dét i så høy grad at det samtidig har mistet all ambisjonshøyde. Med fallet i BNP kan målet, med visse bokføringsendringer som ikke *nødvendigvis* er illegitime, i

© Corbis/Scanpix.

«beste» fall være nådd allerede. Nå er det snarere en forutsetning for å kunne *oppretholde* høye offentlige vekstambisjoner at målet settes til side. Det er et paradoks at man ved å tviholde på BNP-målet avskjærer muligheten for

å sette alternative vekstmål som kunne oppfylt kriterier som BNP-målet så klart faller gjennom på. Én mulighet er årlig prosentvis realvekst i statsbudsjettets forskningsbevilgninger. Det ville være enkelt, om det er oppfylt kan kontrolleres umiddelbart og det kan gjøres akkurat så ambisiøst man bare vil.

Og målene er neppe mye «riktigere» på lang sikt. Særlig gjelder det topresentmålet for den private FoU-innsatsen. Det er i realiteten et mål om en omfattende økonomisk strukturrendring som bygger på en skjev forestilling om «kunnskapsøkonomien». Betydningen av et fåtall særlig FoU-intensive industribransjer som dessuten er uten framtidsutsikter i Norge, blir grovt overvurdert og tjenestesektorens økende rolle undervurdert. Men når det nå er bibeholdt som langsiktig mål, gir det både anledning og tid til å diskutere og bedre forstå hva «kunnskapsøkonomien» er.

Egil Kallerud

- Bedre helse og helsetjenester: Det skal satses på forskning rettet mot bedre helse, utjevning av sosiale helseforskjeller og utvikling av helsetjenester av høy kvalitet. Omsorgsforskning og aldersforskning skal trappes videre opp.
- Velferd og forskningsbasert profesjonsutøvelse: Det skal satses på forskning om hvordan velferdssammenfunnet fungerer og forskning som støtter opp under yrkesgruppene som utfører velferdsstatens kjerneoppgaver og deres utfordringer.
- Kunnskapsbasert næringsliv i hele landet: Næringsrettede virkemidler skal styrkes, og det skal legges til rette for bedre samspill mellom næringslivet og forskningsmiljøer. Skattefunn og nærings-ph.d.-ordningen videreføres.

- Næringsrelevant forskning på strategiske områder: Det skal satses på mat-, marin-, maritim, reiselivs-, energi-, miljø-, IKT-, nye materialer/nanoteknologi og bioteknologiforskning.

Resultatfokus

Målet om at den samlede forskningsinnsatsen skal utgjøre tre prosent av BNP ligger fast, men det er nå ikke satt noen tid for når målet skal nås. Regjeringen ønsker å vri oppmerksomheten fra ressursinnsats til resultater og vil innføre mer systematisk oppfølging av resultater og kvalitet i norsk forskning. Det varsles en rekke utredninger og evalueringer. Det skal blant annet utvikles et system for jevnlig rapportering av status for de ni målene, og et

ekspertutvalg skal utrede hvordan mål- og resultatstyring i forskningssektoren kan bidra til «mest mulig samfunnsøkonomisk avkastning av forskningsinnsatsen».

Opposisjonens og forskningsmiljøenes mottakelse

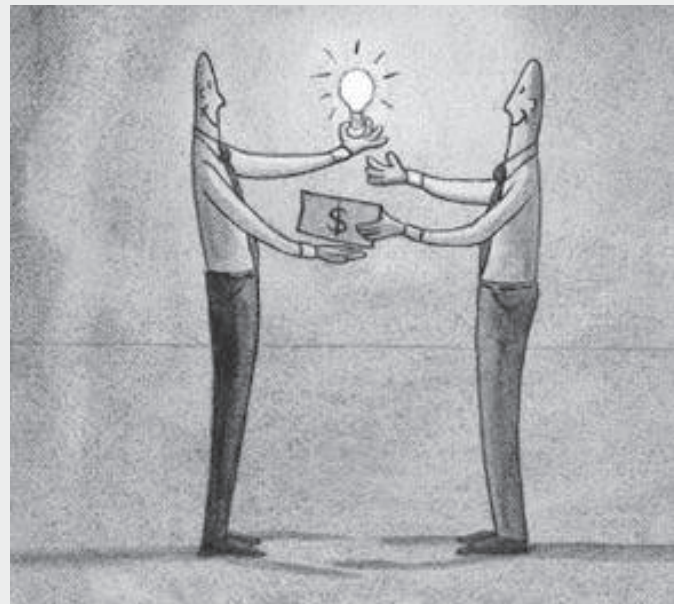
Meldingen har blitt mottatt med mye kritikk både i opposisjonen og i forskningsmiljøene. Hovedkritikken går på at målsettingen om at forskningsinnsatsen skal utgjøre tre prosent av BNP innen 2010 er forlatt, og at meldingen er fri for tallfestede løfter, mens det varsles en rekke utredninger, evalueringer og mer mål- og resultatstyring.

Forfatteren er ansatt ved NIFU STEP.

Samspill og kommersialisering som før

Flere av de tidligere forskningsmeldingene har hatt egne kapitler om samspill mellom offentlig forskning og næringsliv, gjerne med innovasjon som den store overskriften. *Klima for forskning* fremhever ikke dette spesielt, men det er liten tvil om at slikt samspill fortsatt betraktes som meget positivt. Mange av kapitlene og de konkrete eksemplene i tekstbokser viser til positive former for samspill. Både universitetene, høyskolene og forskningsinstituttene beskrives i så måte som viktige bidragsytere til innovasjon og et kunnskapsbasert næringsliv. Kristin Clemet var svært opptatt av samspill mellom universiteter og næringsliv, lik de fleste av sine forgjengere, og regjeringen bryter på ingen måte med denne politikken.

Samtidig inneholder meldingen et eget delkapittel (12.5) om kommersialisering av forskning. Også her følger regjeringen i velkjente fotspor, og det sies blant annet at kommersialisering fra alle offentlige forskningsmiljøer «minst skal være på nivå med sammenliknbare land» (s. 131). Bortsett fra at FORNY-programmet skal videreføres i en eller annen form basert på evalueringresultater (se side 19), er det få konkrete tiltak som skal settes i verk. Det skal vurderes «om antall kommersialiseringsaktører er optimalt», og man skal «vurdere behovet for å utforme nasjonale prinsipper for håndtering av immaterielle rettigheter». I tillegg skal lovendringene fra 2003 – da «lærerunntaket» ble fjernet og universitetene og høyskolene gitt et klarere ansvar for kommersialisering

© Corbis/Scanpix.

– evalueres i løpet av neste stortingsperiode. Da Stortinget vedtok lovendringene, ble det vedtatt at disse skulle evalueres etter tre år. Dette arbeidet blir altså forsinket, men det er sannsynligvis

klokere å gi lovendringene noe mer tid til å virke før man vurderer effektene av dem.

Magnus Gulbrandsen

Gamla mål for forskningen

Forskningsmeldingen viser at Norge fortsatt kan betraktes som et annerledesland, påpeker professor Mats Benner i denne anmeldelsen. Her i landet rår idyllen, og det synes som om det er lite behov for radikale grep og et oppgjør med en sterk statlig styring.

MATS BENNER

Når finanskris og strukturkris tvingar ned land efter land att ta fram desperata motåtgärder, står Norge starkt och till synes oberört i blåsten. När andra länder famlande söker nya vägar att stödja den ekonomiska återuppbyggnaden – bland annat i form av stora

investeringar i forskning – står Norge också där märkligt fritt från de internationella svängarna. Det syns i den senaste Forskningsmeldingen. Den ger ett oberört, närmast idylliskt intryck. Inga stora drag, inga djärva resurstillskott, inga radikala instrument eller systemförändringar. Däremot mycket business as usual, där gamla mål

upprepas, och kryddas med försiktiga tillskott.

Stabilitet och kontinuitet...

Forskningsmeldingen präglas av en betydande stabilitet i den norska politiska kulturen: det är regionala intressen och olika samhällsbehov som präglar samtalet om den norska forskningens

Fra mål til måling

Forskningsmeldingen er allerede beryktet for å fjerne treprosentmålet fra offisiell norsk forskningspolitikk. Det er mindre kjent at den erstatter målet med mer konkrete og innholdsbestemte målsettinger for norsk forskning. Den lanserer fem strategiske mål og fire tverrgående mål (se omtale i hovedartikkelen) som det er mulig å evaluere innsatsen i forhold til. Regjeringen ønsker dermed «å vri oppmerksomheten i forskningspolitikken fra ressursinnsats til resultater». Ikke nok med det: man vil bruke nye målemetoder som hjelp til vurderingen av om målsettingene oppfylles (kap. 2.2):

Det er innført systemer for resultatbasert finansiering av universiteter og høyskoler, institutter og helseforetak. Framover skal det også utvikles et system for jevnlig rapportering om status for norsk forskning i henhold til de ni nye målene. Under de

fire tverrgående målene skal det dessuten utvikles indikatorer, evalueringer og annet faktagrunnlag som kan gi et klarere bilde av utviklingen i norsk forskning. Regjeringen vil sette ned et ekspertutvalg som skal gå gjennom mål- og resultatstyring i forskningssektoren og foreslå endringer som bidrar til høyest mulig samfunnsøkonomisk avkastning av forskningsinnsatsen.

På dette punktet har Forskningsmeldingen en klar politisk profil. En lignende ambisjon om å skape et faktagrunnlag for norsk forskningspolitikk på *resultatsiden* har ikke vært uttrykt i tidligere stortingsmeldinger om forskning. Paradokset er likevel at de nye systemene for resultatbasert finansiering i tre sektorer som blir nevnt her, faktisk ble lansert i den *forrige* forskningsmeldingen våren 2005 da Kristin Clemet var statsråd. I mellomtiden er systemene innført, først med

atskillig motstand og skepsis, men etter hvert med bred oppslutning. Resultatindikatorer som regjeringen nå vil gi en større rolle, er allerede dagligdags virkelighet internt ved forskningsinstitusjonene. Hvis regjeringen tvert i mot hadde gått inn for å fjerne dem i den nye forskningsmeldingen, ville vi sannsynligvis ha hørt protester.

Den klart uttrykte skepsis til budskapet om resultatindikatorer i Forskningsmeldingen har uansett ikke kommet fra forskningsinstitusjonene, men fra Næringslivets Hovedorganisasjon. NHO skriver i en uttalelse om meldingen den 6. mai 2009 til Stortingets kirke-, utdannings- og forskningskomité:

NHO vil dessuten advare mot å underlegge forskningen et unødig evaluerings- og kontrollbyråkrati. Allerede i dag finnes det ulike systemer for resultatrapportering og kon-

troll, og evalueringene kommer stadig hyppigere. Dersom vi skal klare å øke landets FoU-innsats, fordrer dette først og fremst at flere dyktige hoder søker seg mot forskningen. Således må det være et klima for forskning som gir forskerne den nødvendige frihet og lyst til å søke og utvikle ny kunnskap.

Mens ett av Forskningsmeldingens klareste budskap er at man vil gå fra ressursmål til resultatmåling, er det NHO som deretter klart har uttrykt et ønske om å beholde ressursmålet og en skepsis til resultatmåling. Derfor er det igjen et paradoks at det var Kristin Clemet som ivret for og innførte resultatbasert finansiering i norsk forskning. I uttalelsen til Stortingets KUF-komité innleder nemlig NHO med å si at de likte hennes forskningsmelding fra 2005 mye bedre enn den nye som nå foreligger.

Gunnar Sivertsen

villkor och framtid. Till detta kan läggas den internationalism som alltjämt präglar norsk politik. Allt detta är sympatiskt och tilltalande. Meldingen är däremot tunnare i sin argumentation om strukturen i den norska forskningen och om Norges plats i ett globalt forskningssystem – ett system där man rustat kraftigt över det senaste decenniet och där satsningarna till synes fortsätter om än med varierande kraft.

Också i andra frågor är stabiliteten påfallande. Den stora institutssektorn skall förbli stor, med bibehållen autonomi. Den nuvarande politiken för nyttiggörande och kommersialisering – framför allt uttryck i skattelättnader och kommersialiseringstöd – ligger fast. Inga stora förändringar i universitetens finansiering och styrning aviserats. Norges forskningsråd blir kvar i sin nuvarande form, i väntan på en kommande utvärdering. Resursramen backar man dock kring, treprocentsmålet skjuts på framtiden i en diffus uppdragningsprocess.

Tematiskt finns det en del självklara huvudpunkter. Klimatfrågan står naturligt nog i centrum för uppmärksamheten; en norsk paradgren både vetenskapligt och politiskt. Likaså tonar den norska globala orienteringen fram i formuleringen av hälsa som tungt insatsområde; också det ett klokt och gott sätt att positionera den norska forskningen i ett sammanvävt kunskapssystem. Inriktningen mot den offentliga sektorns kunskapsbehov är också originell och starkt påkallad i en tid när nationalstatens arbetsformer och insatsområden omprövas.

Men behov av strukturella insatser

Forskningsmeldingen undviker att ta upp en del strukturella frågor, och missar därmed en del öppna mål för en djärvare forskningspolitik. Som utomstående är det lätt att se briljansen i enskildheterna inom norsk forskning, samtidigt som systemen för finansiering och organisation överlag ger ett otympligt och överbyråkratiserat intryck. Styrmedlen för kraftsamling och koncentration är få och små. Efter ett decennium av introduktionen av olika styrmedel – till synes med begränsad

framgång – som Store programmet, SFI och SFF et cetera, är kanske intresset för nya styrmedel mättad. Men behovet av starkare styrmedel för att främja kvalitet och koncentration förefaller finnas kvar. Anmärkningsvärt är också att det fria projektstödet inte tydligare uppmärksammas; så sker annars alltmer världen över för att den vägen skapa utrymme för banbrytande forskning.

Det är ju inte så att det saknas resurser och möjligheter att sjösätta nya forskningspolitiska instrument i Norge. Anmärkningsvärt är att forskningsfonden inte används på ett mer aggressivt sätt, inte minst för att understödja utvecklingen av nya och alternativa vägar för norskt näringsliv. Här hade man sannerligen kunnat vänta sig mer kraftfulla insatser, bland annat mot bakgrund av olika kritiska värderingar av den (frånvarande) norska innovationspolitiken. Fondens roll ger ett oklart och oplanerat intryck. Att resursfrågan sedan måste hanteras med känslighet är en annan sak. Regeringen gör sannolikt klokt i att skjuta frågan om treprocentsmålet framför sig; det är inte i numerären som forskningspolitiken skall formos och avgöras. En sådan diskussion banaliserar frågan om forskningsvillkor och bortser från behov av att först peka på mål och sedan på resursbehov.

Mer saknas. Inte minst tycks institutionella förändringar vara påkallade. Universitetens svaga ställning i norsk forskningspolitik frapperar, men också Norges forskningsråds väldigt intima relation med staten. Mer aktiva och självständiga universitet och ett mer genuint fristående norskt forskningsråd är rimliga reformmål på längre sikt. Men kanske det blir för svårt att klara sådana insatsområden i det av tradition egalitära norska forskningssystemet? Det innebär också en politisk kontrollförlust. Viktigast tycks vara att forskningen på ett eller annat sätt kan räknas in i departementens handlingsarsenal, vilket är förstärkt men också lite inskränkt och kortsiktigt.

En norsk särväg?

Mycket är förstås bra och väntat i forskningsmeldingen. Uppdelningen i teman (tvärgående mål) och insatsområden (strategiska mål) känns igen, inte

sensationellt men samtidigt en rimlig balans mellan politiskt definierade områden och medel ute i forskningssystemet. Det känns genomtänkt att sätta resurser och prioriteringar i rimlig relation till varandra. Också den tydliga infrastruktursatsningen är vettig i detta sammanhang; det är klokt att ge infrastrukturen en egen post snarare än att försöka blanda in den i olika forskningsprogram. Samtidigt är diskussionen om urvalet av teman skev; de bär tydlig prägel av politiska intressemarkeringar. Om forskningspolitiken i många andra länder kan betraktas som betänkligt i riktning mot konkurrensfördelar i en global kunskapsbaserad ekonomi, är de norska prioriteringarna präglade av nationella mål och förhållanden. En forskningsmelding med så litet av näringslivsorientering ter sig nästan exotisk i dessa tider.

Sammantaget får man ett intryck av en hemvävd forskningsmelding, präglad av de sociala, politiska och regionala hänsyn som vi kommit att förknippa med norsk forskningspolitik. Mycket gott finns, som sagt, att säga. Det som mest förundrar är den ganska passiva hållningen gentemot den djupgående ekonomiska krisen, den oreflekterade fortsättningen av uppdelningen mellan universitet och institut, liksom den passiva inställningen till Norges forskningsråd. Den löser inte heller den korporativism som är det kanske mest slående draget i norsk forskningsstyrning. Det vilar ett tungt statligt inflytande över norsk forskning, vilket ger ett något apart intryck i en tid när andra länder prövar olika medel att frigöra forskningen och dess institutioner. Norsk forskning är alltför präglad av den starka statliga styrningen, och saknar oberoende krafter. Den stora utmaningen vore en reform av Norges forskningsråd, för att ge det en starkare och mer oberoende ställning. En annan är att ge universiteten en tydligare roll i forskningssystemet, med ett starkare eget förändringsmandat. Då kan socialt, ekonomiskt och politiskt ansvarstagande kanaliseras via starka och oberoende institutioner. Det hade blivit en unik norsk modell i kunskapssamhället.

Mats Benner är professor vid Forskningspolitiska institutet, Lunds universitet.

Avhengige av andres grunnforskning

Elisabeth Harstad, forskningsdirektør i Det Norske Veritas, lar seg hverken begeistre eller provosere av Forskningsmeldingen. Men hun savner sterkere virkemidler for å sikre rekruttering og kraftfulle fagmiljøer i Norge – som utfører grunnforskningen selskapet er helt avhengig av.

MAGNUS GULBRANDSEN

– Veritas har siden 1954 vært en relativt FoU-orientert bedrift, forteller forskningsdirektør Elisabeth Harstad. – Den gang var vi et lite firma med noen få hundre ansatte. Direktøren ønsket et fundamentalt skifte i hva slags tjenester vi skulle tilby, et skifte fra erfarings- og praksisbaserte tjenester til det vi kaller «science-based services». Det krever mye av en kunnskapsbedrift, og siden har vi vokst til rundt 9000 ansatte på verdensbasis.

Langsiktig forskningsperspektiv i Veritas

Det Norske Veritas (DNV) er en viktig og tradisjonsrik industribedrift som regner sine røtter tilbake til 1860-tallet. Selv om selskapet er mest kjent for sine aktiviteter knyttet til skipsklassifisering, er virksomheten betydelig innenfor mange andre områder som for eksempel energi, risikoleidelse, nye materialer og informasjonsteknologi. Gjennom sine aktiviteter innenfor forsknings- og utviklingsarbeid på alle disse områdene, er DNV en betydelig aktør i det norske forskningssystemet. Ifølge Harstad ble fem til seks prosent av omsetningen i 2008 brukt på FoU. Dette baserer seg på en relativt streng fortolkning, og hun mener DNV nok utelater en del aktiviteter som andre bedrifter teller som FoU.

– For det første skal vi drive med det vi kaller strategisk forskning. Her har vi et 5–7 års perspektiv på hva vi trenger for å utvikle kompetanse på nye områder og for å gjøre store løft på eksisterende områder. For det andre gjør vi mer kortsiktige FoU-aktiviteter rettet mot å opprettholde og effektivisere eksisterende tjenester. Mye av dette er rettet mot å skape innovasjoner, som vi definerer som en vellykket implementering av en ny idé. For det tredje vedlikeholder vi selskapets kjernekompetanse, og noe av dette arbeidet er FoU-orientert.

Et nyttig verktøy i FoU-aktiviteten er en rapport som kalles «Technology Outlook». Denne produseres jevnlig av Veritas og beskriver globale trender og utviklingstrekk innenfor de bransjene hvor selskapet tilbyr sine tjenester.

Harstad understreker at FoU-aktiviteten i stor grad er diktert av DNVs egne fremtidige behov.

– FoU hos oss er basert på strategiske og faglige prioriteringer, ikke ut fra hvor vi kan skaffe eksterne midler. Men sånn sett kan vi jo si at Norge er et rimelig bra sted å være. Nasjonale prioriteringer innenfor maritim, energi, arktisk tilknyttet forskning, nye materialer og så videre sammenfaller meget godt med mange av områdene hvor vi tilbyr tjenester. Norge er absolutt ikke ledende på alt, men det er i alle fall ambisjoner.

Forskningsdirektøren beskriver at FoU i Veritas ofte innebærer en avveining mellom spredning og konsentrasjon. Geografisk spredt forskning gir kunnskapstjenester som er godt tilpasset lokale forhold, men hvor implementeringen går saktere, mens forskning konsentrert i ett eller noen få miljøer gir raskere implementering, men mer arbeid med tilpasning. Begge deler er derfor viktige prinsipper bak selskapets FoU-strategi.

Avhengig av universitetene

Elisabeth Harstad understreker at DNV ikke selv utfører grunnforskning, men at bedriften er helt avhengig av at andre gjør det.

– Vi er spesielt avhengige av universitetene. Det gjelder både den grunnforskningen de utfører og som vi ofte bruker resultatene av, og det at de produserer den arbeidskraften vi trenger. Særlig gjelder det masterkandidater fra sivilingeniørprogrammer som er selve hovedarbeidskraften i Veritas, men i økende grad gjelder det også doktorgradskandidater. De går som regel inn i forskning i selskapet, selv om ingen hos oss er forskere hele karrieren – vi lar alle arbeidstakere bli med på å utnytte det de har forsket på.

Selskapet har dermed et spesielt nært forhold til NTNU i Trondheim. Harstad påpeker at ikke all forskning ved universitetene er ren grunnforskning, og at mange av fagaktivitetene ved NTNU og andre steder ofte har stor relevans for Veritas. Selskapet deltar blant annet i flere av de nye sentrene for fremragende forskning innenfor fornybar energi.

Forskningsdirektør Elisabeth Harstad. Foto: Nina Rangøy

– I fjor undertegnet vi en strategisk samarbeidsavtale med NTNU, en avtale som løper over 5 år. I utgangspunktet får universitetet 10 millioner av oss årlig, men sannsynligvis blir det mer fordi vi stadig legger inn flere ting i avtalen. Vi har plukket ut fire hovedområder hvor vi mener NTNU er meget sterke eller burde være en spydspiss i verden. Hensikten vår er ikke å gjøre noe med forskningens frihet eller bestemme problemstillinger, men vi får jo likevel velge ut noen områder hvor det blir professorater og doktorgradskandidater.

Forskningsdirektøren sier at et viktig virkemiddel i samarbeidet er felles workshops. Dette er viktig for å bli kjent med hverandres perspektiver og for å sørge for at selskapet blir reelt involvert i de felles faglige aktivitetene. For Veritas-deltakerne er det viktig å bli tålmodige og bevisste rundt langsiktigheten i arbeidet som gjøres, og samspillet fører også til at representantene fra NTNU blir klar over selskapets utfordringer og problemstillinger. Disse kan dermed lettere bygges inn i studentprosjekter og andre aktiviteter.

Foruten NTNU har Veritas et omfattende samarbeid med to utenlandske universiteter. Med Ohio State University fokuseres det særlig på korrosjonsteknologi, mens med det tekniske universitetet i Athen skjer det et faglig samspill knyttet til det maritime clusteret.

– Prinsippet vårt er at vi skal ha universitetssamarbeid alle steder hvor vi har en FoU-enhet. Begge disse utenlandske samarbeidsprosessene har gått over all forventning. Vi får svært mange viktige impulser fra utlandet, i USA både fra academia og fra markedet, og det er ikke minst lærerikt å se de enorme FoU-programmene som settes i gang fra offentlig side. I Hellas har vi noen meget krevende kunder i shippingbransjen. Samspillet med universitetet har blant annet gjort

det mye lettere for oss å få tak i gode folk. Vi ser blant annet at det er mange grekere som har master- og doktorgrad fra gode universiteter i andre land som vil hjem igjen.

Selv om erfaringene med utenlandsk universitetssamarbeid er gode, vil det være svært lite aktuelt for Veritas å flytte all sin FoU-aktivitet til andre land. Selskapet har definert at det skal ha sitt hovedkontor i Norge, og Harstad sier at mange typer FoU er en naturlig del av en hovedkontorfunksjon. Lønnsnivået blant akademikere i Norge gjør at dette kan være et konkurransedyktig sted for forskning. Hun har likevel et inntrykk av at forskere fra andre land har en litt annen innsatsvilje.

– Man kan stille spørsmålsteget ved om vi i Norge er sultne nok, om vi brenner nok for det vi driver med. Vi har selvsagt mange svært dyktige arbeidstakere fra Norge, men jeg har likevel et inntrykk av at andre lands forskere er enda mer faglig engasjerte og karrierebevisste.

Lite spennende forskningsmelding

Det internasjonale mangfoldet – forskningsenheten i Bærum har over 20 nasjonaliteter representert – danner også bakgrunnet for Harstads oppfatning av Forskningsmeldingen. Hun klarer ikke å hisse seg opp over meldingen slik enkelte andre kommentatorer har gjort.

– Min personlige vurdering er jo at det ikke står noe gærent der, selv om det kanskje ikke er så spennende. Det er mange gode hensikter og rimelige prioriteringer. Men det er jo likevel noen ting som mangler.

Forskningsdirektør Harstad sikter spesielt til tydeligere grep for å sikre rekruttering og andre aktiviteter som kan skape grobunn for god FoU i bedriftene.

– Det er ikke lett å få norske kandidater til mange av stillingene vi lyser ut, og det er heldigvis blitt en god del utenlandske doktorgradskandidater i Norge. Men når vi får utenlandske ph.d.-er, må vi jo for guds skyld sørge for at de blir i landet etterpå! Det må skapes en sosial og språklig tilknytning til Norge. Her kan både myndighetene og ikke minst universitetene selv være mye mer aktive, jeg tror ikke de er gode nok til å ta vare på disse mykere sidene av forsker-tilværelsen.

Elisabeth Harstad understreker at hennes ståsted er et internasjonalt firma som opplever global konkurranse på nært hold. Det gjør henne også skeptisk til det hun oppfatter som en desentralisert modell for norsk forskningspolitikk.

– Vi er et lite land og har ikke råd til å ha mange parallelle fagmiljøer. Det er sikkert bra med en desentralisert modell for aktiviteter knyttet til sykepleiere og lærere, men for den kompetansen vi har bruk for, passer ikke dette. Vi trenger faglige miljøer med kvalitet og synlighet på et internasjonalt nivå. Jeg er derfor i tvil om dette med regionale forskningsfond er en god idé, spesielt hvis det vil redusere landets muligheter til å bygge opp verdensledende miljøer på områder som er viktige for landet.

Magnus Gulbrandsen er ansatt ved NIFU STEP.

Mål uten virkemidler?

Vekstmålet kaster fortsatt skygge over den forskningspolitiske debatten. Forskningsmeldingens strategiske mål er gode, men får neppe den oppmerksomheten de fortjener før virkemidlene konkretiseres.

TRINE B. HAUGEN OG
SVEINUNG SKULE

Ressursmål dominerer fortsatt

Økt oppmerksomhet om forskningens formål og resultater og slutt på ensidig oppmerksomhet rundt ressursinnsats, var statsrådets ambisjon da hun la fram forskningsmeldingen. Målet om tre prosent av BNP til forskning utsettes på ubestemt tid. I stedet lanseres fem strategiske og fire tverrgående mål som nytt styringsredskap i forskningspolitikken.

Men hverken den politiske opposisjonen eller de forskningspolitiske aktørene vil la regjeringen slippe unna ressursmålet. «En kunnskapspolitisk skandale», mener opposisjonspartiet Venstre, som vil ha tre-prosent-målet tidfestet til 2013. «Ambisjonsløs når det gjelder vekstmål», sier NHO, som mener 2020 er et passende årstall. Også en rekke andre forskningsaktører etterlyser opptrappingsmål for ressursinnsatsen. Og Aftenposten oppsummerer komitéhøringen med at «Forskningsvilje måles på innsats». Debatten om innholdet i de strategiske målene – og virkemidlene for å nå dem – uteblir.

Viktige mål – få virkemidler

Vi vil ikke delta i hylekoret som mener et BNP-avhengig mål som spretter opp og ned i takt med oljeprisen, er det eneste saliggjørende for norsk forskning. Vi hilser velkommen en debatt som handler om hvilke strategiske og tematiske prioriteringer som bør gjøres i forskningspolitikken, og om hvilke resultater vi vil ha ut. Men vi etterlyser konkrete virkemidler og prioriteringer.

Eksempelvis peker regjeringen ut «Bedre helse og helsetjenester» og

«Velferd og forskningsbasert profesjonsutøvelse» som to av fem strategiske mål. Disse målene er av særlig interesse for høgskolene som er hovedleverandør av profesjonsutøvere til helse-, velferds- og skolesektoren, og som har raskere vekst både i FoU-utgifter og FoU-resultater enn universitetene. Uten solid forskningsbasert kunnskapsgrunnlag for høgskoleprofesjonene er det vanskelig å se hvordan regjeringen i praksis skal kunne nå målene om å utjevne sosiale forskjeller i helse og hindre utstøting fra utdanning og arbeidsliv. Meldingen slår da også fast at «Forskningsbasert profesjonsutøvelse blir et sentralt virkemiddel». Vi ville forventet konkrete virkemidler som følger opp dette, for eksempel gjennom signaler om opptrapping av basisbevilgningen eller økt antall stipendiat- og postdoktorstillinger til profesjonsrettede institusjoner. Etablering av et program for profesjonsforskning kunne vært et annet målrettet tiltak. I stedet får vi en tam beskjed om at det etter hvert kommer en handlingsplan.

Når det gjelder helsefaglig forskning, lover meldingen at *både* medisinsk og helsefaglig forskning skal ha høy prioritet. Den brede helseforskningen, koplingen til samhandlingsreformen og kommunehelsetjenesten, omsorgsforskningen og aldersforskningen framheves spesielt. Slik forskning er ifølge meldingen «avgjørende for å sikre kvalitet i utdanning og yrkesutøvelse innenfor helsevesenet». Også dette er områder der forskningsbasert profesjonsutøvelse er viktig for å implementere forskningsresultater i praksis og der høgskolene har sterke fagmiljøer. Men igjen svikter meldingen når det kommer til virkemidlene. Under rekrutteringstiltakene

er det kun de matematiske, naturvitenskapelige og teknologiske fagene og medisin som skal prioriteres. Hadde regjeringen ment alvor med målene, burde prioriteringen også ha omfattet helsefaglig forskning utført av andre profesjoner enn leger, og vært utført ved og i samarbeid med institusjonene som utdanner disse helseprofesjonene. Styrking av helsefaglig forskning er viktig for å sikre forskningsbasert utdanning, men også for å få til det flerfaglige samarbeidet som må til for å bedre samhandlingen mellom primær- og spesialisthelsetjenesten.

Mye politikk i virkemiddelutformingen

Et eget ekspertutvalg skal foreslå endringer i mål- og resultatstyringen, mens utforming av virkemidlene synes overlatt til Forskningsrådet. Statsråden har tilsynelatende gjort en hensiktsmessig rolledeling mellom politikere og «eksperter». Men skinnen bedrar. Meldingen er proppfull av målkonflikter som vil komme til syne når de operative målene, virkemidlene og prioriteringene skal utformes. Implementeringsarbeidet vil derfor bli et politisk – vel så mye som et teknisk arbeid. Manglende virkemiddeldiskusjon i meldingen kan føre til at regjering og storting blir hengende fast i diskusjonen om ressursinnsats, i stedet for å ta fatt på den viktige debatten om mål og virkemidler. Både høgskoler og andre forskningsaktører bør bidra til å hindre at det skjer.

Trine B. Haugen er prorektor FoU, og Sveinung Skule er forskningsdirektør, begge ved Høgskolen i Oslo.

Likestilling og kvalitet – to sider av samme sak

Likestillingsdebatten i academia har i stor grad dreid seg om å telle antall kvinner i forhold til menn. Det etterlyses nå større oppmerksomhet rundt likebehandling, i tillegg til likestilling, og på å gjøre forskningsmiljøene attraktive for begge kjønn. Likestilling blir et spørsmål om kvalitet dersom talent og perspektiv ikke når frem.

ERICA WAAGENE OG KAJA WENDT

Forskningspolitiske aktører og forskere fra Norden og Europa var invitert til Oslo på konferansen «Kvalitet 2009» for å diskutere likestilling i academia, eksellens-begrepet og fremtidens fremragende forskning. Her ble likestilling i forskning begrunnet både ut fra individuell rettferdighet og samfunnsmessig utnyttelse av eksisterende talenter.

Faglige hierarkier rammer kvinner

Professor Knut Liestøl (UiO) viste til at høy kvalitet ofte defineres som det velrenommerte forskere mener er bra, noe som stabiliserer faglige hierarkier. Disse gjenspeiler ikke alltid samfunnsmessige prioriteringer. Liestøl refererte til Dag Albums studier, der overleger, allmennleger og viderekomne studenter knytter svært ulik prestisje til forskjellige medisinske spesialområder. Nevrokirurgi, kardiologi, thorax-kirurgi og anestesi topper listen, mens mer kvinne-dominerte spesialområder som allmennmedisin, psykiatri, hud og geriatri, havner nederst. Forskning på de sistnevnte feltene vies imidlertid mye spalteplass i mediene. Kvinnene arbeider på feltet samfunnet vil prioritere, men hvor det er færre stipendiatstillinger og prestisjen er lavere. Liestøl foreslo å satse på flere faste stillinger på bekostning av enkelte stipendiatstillinger, noe som kan bidra til at flere kvinner ønsker å satse på en forskerkarriere.

Bør kvalitet defineres bredere?

Marcela Linková fra Vitenskapsakademiet i Tsjekia mente definisjoner av produktivitet og eksellens bestemmes

av menn og at dette gir diskriminerende utslag for kvinner. Kvinner og menn måler suksess ut fra forskjellige kriterier. Kvinner vektlegger blant annet i sterkere grad evnen til å kunne balansere karriere og familieliv. Linková trakk også frem at kvinner oftere utfører arbeidsoppgaver som er lite meritterende. De bruker mer tid på undervisning og veiledning, samt administrative verv og funksjoner – delvis som følge av at kvinner er underrepresentert på høye stillingsnivå.

Forskningsleder Agnete Vabø fra NIFU STEP viste, på bakgrunn av studien «Changing Academic Profession», hvordan kvinner opplevde dårligere forskningsvilkår enn menn. Kvinner samarbeidet mindre med kolleger i utlandet og deltok sjeldnere i fagfellevurderinger. Kvinnene rapporterte også om vansker med å kombinere forskning og undervisning, og de uttrykte i sterkere grad misnøye med ledelse og arbeidsmiljø.

Professor Jarle Aarbakke, styreleder i Universitets- og høyskolerådet, hevdet det er et lederansvar at alle talenter utnyttes, og understreket at forskningsmiljøer som fremmer mangfoldige forskningskulturer, også øker kvaliteten på forskningen.

Både ut fra rettferdighetshensyn og samfunnsmessig nyttetenkning etterlyses altså et sterkere fokus på å gjøre forskningsmiljøene mer inkluderende, og det stilles spørsmålsteget ved hvordan kvalitet i forskning bør defineres.

Politiske konsekvenser

Kvalitetskriterier var viktige ved Forskningsrådets utvelgelse av Sentre for

fremragende forskning (SFF) og Yngre fremragende forskere (YFF). Under paneldebatten fikk Forskningsrådets direktør Arvid Hallén spørsmål om fokuset på kjønn i utvelgesprosessen og svarte at dette hadde vært lite prioritert i første utlysingsrunde. I annen runde av YFF-utlysingen ble kriteriene endret; institusjonene ble bedt om å lete faglig bredere etter kandidater, se på akademisk alder og oppfordre kvinner til å søke. Dette førte til endret fagsammensetning og økt kvinneandel. Det er altså mulig å påvirke utvelgesprosessen og dermed de faglige hierarkiene.

Forskerne og de forskningspolitiske aktørene uttrykte bekymring for at «gender» har blitt et forslitt tema og at endringene går for sakte. Det var bred enighet om at egenskaper ved forskningsmiljøene er sentrale for å øke likestillingen i forskningen, men deltakerne var uenige i virkemidlene. Enkelte mente milde påtrykk og økt fokus på kjønn i academia ville utrette mye. Andre mente tiden var inne for mer radikal kvotering og forpliktelser i forsknings- og administrativ ledelse.

«Kvalitet 2009»

Nordisk konferanse arrangert 23.-24. mars 2009 i Oslo av Kunnskapsdepartementet, Norges forskningsråd, Nord-Forsk, Nordisk institutt for kunnskap om kjønn (NIKK), Komité for integreringstiltak - Kvinner i forskning, Forening for kvinne- og kjønnsforskning i Norge (FOKK) og Kilden Informasjonssenter for kjønnsforskning

Forfatterne er ansatt ved NIFU STEP.

Finlands vei fra velferds- til konkurransestat

Finland blir ofte nevnt som eksempel på en særlig vellykket tilpasning til globaliserings utfordringer. Ifølge Antti Pelkonen, som har skrevet en ph.d.-avhandling om de politiske endringene i Finland på 1990- og 2000-tallet, innebærer denne utviklingen at Finland har beveget seg vekk fra velferdsstatens og mot konkurransestatens mål og strategier.

ANTTI PELKONEN

I denne perioden har Finland gjennomgått en dyptgripende strukturendring som har endret landet fra å ha vært i dyp krise til å få modellstatus i den globale kunnskapsøkonomien. Finland har plassert seg øverst på internasjonale rangeringer for konkurranseevne, og vi har fått en diskusjon om en spesiell, finsk vekstmodell. I denne perioden var det sterk økonomisk vekst i Helsinki-regionen, og denne endret seg til å bli en av de mest innovative og konkurransedyktige regionene i Europa. I hvilken grad har disse endringene endret Finland som velferdsstat?

Fra velferds- til konkurransestat

I internasjonale studier av endringer av moderne stater har begrepet «konkurransestat» fått stor betydning, særlig gjennom arbeidene til den britiske sosiologen Bob Jessop og den amerikanske sosiologen og byforskeren Neil Brenner. På omtrent samme måte argumenterer disse for at velferdsstater som tidligere har lagt stor vekt på likhet og omfordeling på nasjonalt nivå, har blitt konkurransestater der fokus er på innovativitet og konkurranseevne, og der sosiale mål i stort er underordnet økonomiske.

Ifølge disse analysene er det et sentralt element i konkurransestatens politikk at den i sterk grad søker å fremme enkelte kjerneregioners kon-

kurranssevne. Disse regionene ses som drivkraften i landets økonomiske vekst, og blir klart prioritert i den nasjonale politikken. Målet om å opprettholde og forsterke entreprenørorienterte byers og regioners økonomiske konkurranseevne i forhold til andre byer blir stadig viktigere i regionpolitikk og byplanlegging.

I min ph.d.-avhandling har jeg undersøkt de siste 20 års endringer i finsk politikk på grunnlag av disse teoriene om konkurransestatens framvekst. Studien har fokus på statens politikk og prioriteringer samt de endringene som har skjedd i bypolitikken og universitetenes virksomhet i hovedstadsregionen i Finland på 1990- og 2000-tallet. Studien omfatter sektorer som forsknings-, teknologi- og innovasjonspolitik, universitetspolitikk, regionalpolitikk og politikk for informasjonssamfunnet. Den ser særlig på hvordan og i hvilken grad økonomisk konkurranseevne har blitt et overordnet mål i de ulike sektorene og politikken.

Innovasjon baner vei for konkurransestaten

Utviklingen i Finland samsvarer i høy grad med tesen om konkurransestatens framvekst. Økonomisk vekst og nasjonal konkurranseevne har i økende grad blitt dominerende mål og har – i hvert fall tidvis – tendert i retning av å overskygge bredere sosiale mål. Både i nasjonal politikk og i strategiene for byutvikling-

en i Helsinki-regionen har hensynet til konkurranseevne og markedsorientering blitt stadig mer fremtredende siden begynnelsen av 1990-årene.

Disse målene har blitt brukt som begrunnelse for en rekke tiltak og initiativ på tvers av politikkområder. Vi ser dette tydelig i forsknings- og teknologipolitikken, der teknologisiden fikk en stadig sterkere stilling i forhold til den vitenskapelige gjennom hele 1990-tallet. Det var en følge av at en vekstorientert innovasjonspolitik ble en stadig viktigere overordnet ramme for politikken på disse områdene. Vi ser i dag utviklingen av en bredt orientert («horisontal») innovasjonspolitik som vektlegger betydningen av innovasjoner i alle sektorer av samfunnet, og der det å fremme innovasjoner blir sentralt i alle sektorpolitikker. Universitetene har vært utsatt for et økende press for rasjonalisering, effektivisering, kommersialisering og innovasjon. I politikken for informasjonssamfunnet ble økonomiske mål dominerende fra midt på 1990-tallet. I regionpolitikken har hensynet til balansert regional utvikling veket for aksept av økende regionale forskjeller etter hvert som kompetanse på verdensklassenivå og suksess i den globale økonomien har blitt sentrale mål.

Politikkens pris

Men det er ikke klart i hvilken grad dette innebærer en ensidig overføring av

teknologi- og innovasjonspolitikken mål – som produktivitet, effektivitet og å skape nye markeder og forretningsmuligheter – til sektorer som de ikke så enkelt lar seg innpasse i. I den helse-relaterte innovasjonspolitikken har det for eksempel oppstått motsetninger som springer ut av konflikter mellom et dominerende mål om å fremme forretningsmuligheter og å gjøre helsetjenestene bedre og mer formåls-effektive.

Denne politikken kommer tydelig til uttrykk i Centre of Expertise-programmet, som er regjeringens viktigste tiltak for å fremme infrastruktur for regional utvikling. Programmet fokuserer på typiske nøkkelfaktorer for å fremme konkurransevne, som kunnskap, ekspertise, nye teknologier og nettverksutvikling. Likevel har ikke programmet fokusert bare på et fåtall særlig konkurransedyktige og kunnskapsintensive regioner, men hatt et vidt geografisk

Blant annet som svar på denne negative statlige politikken, ble politikken i regionens byer gjennom 1990-tallet stadig mer entreprenørorientert, med sterk vekt på å fremme teknologibasert næringsvirksomhet og styrke regionens internasjonale attraktivitet. Politikken har vært tuftet på begrepet om kunnskapsbasert økonomi og har gitt universitetene en stadig mer sentral rolle i politikken for regional økonomisk utvikling.

Helsinki er Finlands viktigste vekstregion. © Jens Sølvberg / Samfoto.

Et sentralt spørsmål i den videre utviklingen av finsk innovasjonspolitik er i hvilken grad andre sektorer på en rimelig måte kan innrettes på det å stimulere innovasjon og forretningsutvikling. Det å balansere økonomiske og konkurranseorienterte mål med andre mål, både spesifikke sektormål og andre sektorovergripende mål som velferd og bærekraftig utvikling, blir stadig viktigere etter hvert som innovasjonspolitikken utvides.

For vi har sett at sosiale og regionale ulikheter har økt i betydelig grad i Finland, særlig siden midt på 1990-tallet. Selv om dette er et trekk ved utviklingen i alle høyt industrialiserte land i denne perioden, er Finland det OECD-landet der disse ulikhetene har vokst raskest. I diskusjonen om den såkalte finske modellen har en ikke i tilstrekkelig grad lagt vekt på den sterke veksten i sosiale ulikheter.

Tvetydig regionalpolitikk

Vi kan likevel nettopp på det regionalpolitiske området registrere viktige avvik i den utviklingen som tesen om konkurransestaten forutser. De statlige investeringene for å styrke konkurransevnen i et fåtall kjerneregioner har i Finland ikke vært så selektive og sterke som tesen legger til grunn. Staten har ikke prioritert sentrale vekstregioner, men søkt å utvikle et relativt stort antall regionale byområder i hele landet.

nedslagsfelt. Det har dekket mer enn 20 regioner, alt fra små og ganske perifere områder til de største byområdene i landet med en forsknings- og vitenskapsbase på verdensnivå. Programmet har dermed fokusert ikke bare på å utvikle og utnytte, men også på å spre, ekspertise på høyt nivå.

Helsinki-regionen i klemme

Disse trekkene ved finsk regionalpolitikk kommer til uttrykk i Helsinki-regionens motsetningsfylte stilling. Ifølge konkurransestatstesen skulle vi forvente sterk statlig støtte til utvikling av denne regionen som er særlig konkurransedyktig og landets viktigste vekstregion. I praksis har situasjonen vært den motsatte. Helt siden 1960-tallet har staten ført en negativ politikk i forhold til vekst i Helsinki-regionen, og denne politikken har i stort holdt stand siden den gang. På slutten av 1990-tallet kom det til en konfrontasjon mellom staten og hovedstadsregionen. Statens politikk for bedriftsbeskatning overførte betydelige midler fra sentrale regioner, og særlig fra Helsinki-regionen, til perifere områder. Dette undergravde den økonomiske basis til byene i regionen og bidro til å svekke deres evne både til å fremme private bedrifters konkurransevne og til å imøtekomme lovbestemte sosiale tjenester.

Et blandet bilde

I stort kan en si at endringene i finsk politikk på 1990- og 2000-tallet samsvarer med tesen om konkurransestaten. Finlands utvikling har vært en historie om vekst og fremgang, men også om en politikk som med sin sterke vekt på konkurransevne og vekstmål har hatt problematiske konsekvenser og skaper nye spenninger og utfordringer. Den viser at det er særlig viktig å skape balanse mellom økonomiske perspektiver og bredere sosiale mål. Samtidig er det særtrekk ved den finske utviklingen som framstår som viktige avvik fra tesen om konkurransestaten, og som viser at elementer i velferdsstatspolitikken fortsatt spiller en viktig rolle i Finland.

Antti Pelkonen er senior research scientist ved VTT Technical Research Centre of Finland (Innovation Policy Research and Impact Assessment of R&D) i Helsinki (Antti.Pelkonen@vtt.fi). Artikkelen bygger på hans PhD-avhandling om The Finnish Competition State – State Transformation in Finland and the Emergence of a Competitiveness Policy in the Helsinki Region, VDM Verlag, Saarbrücken, 2008.

Artikkelen er oversatt til norsk av Egil Kallerud.

Etter- og videreutdanning: i skvis mellom kvalitet og kompetanse?

Universiteter og høyskoler har en rekke lovpålagte oppgaver. En av dem er å tilby etter- og videreutdanning innenfor institusjonenes virkeområder. En ny undersøkelse viser at de nåværende rammebetingelsene i liten grad støtter opp under denne oppgaven, og at målsettingene i Kvalitetsreformen har svekket fokuset på kompetanse og livslang læring.

TARAN THUNE

Etter- og videreutdanning er *ingen* marginal aktivitet ved norske universiteter og høyskoler (UH) – nær 90 000 personer tok etter- eller videreutdanning her i 2007. Likevel er denne betydelige etter- og videreutdanningsaktiviteten i liten grad synlig i lærestedenes strategier eller i den nasjonale utdanningspolitikken. Etter- og videreutdanning er ikke et satsingsområde for universitetene og høyskolene. For alle dem som jobber med etter- og videreutdanning i UH-sektoren, oppleves dette som frustrerende.

Problematisk etterspørsel

I kjølvannet av Kompetansereformen (se tekstboks) satset mange av universitetene og høyskolene på å bygge opp etter- og videreutdanningstilbud. De aller fleste har opplevd at forventningene om vekst ikke har blitt innfridd. Etterspørselen etter slike tilbud er for lav til at det er mulig å leve av å tilby kurs til enkeltpersoner som ønsker å oppdatere kompetansen sin. Norske virksomheter etterspør også i liten grad videreutdanning (opplæring som gir studiepoeng), og de samarbeider i beskjeden grad med universiteter og høyskoler om opplæring og kompetanseheving av sine ansatte.

De største kundene i etter- og videreutdanningsmarkedet er utdannings- og helsesektoren, men også her svinger etterspørselen raskt, siden den ofte er knyttet til innføring av reformer

Kompetansopolitikken 1999-2009

Kompetansereformen ble innført i 1999 og fastslo at livslang læring og muligheter til å ta utdanning i voksen alder skulle være et viktig prinsipp i norsk utdanningspolitikk. Reformen skulle legge grunnlag for en helhetlig etter- og videreutdanningspolitikk for voksne. Som et resultat av reformen ble voksnes rett til grunnskole- og videregående opplæring innført. I de senere årene har det blitt satset på å gi svake grupper bedre opplæringsmuligheter, blant annet med *Program for basiskompetanse i arbeidslivet*. De siste to årene har Kunnskapsdepartementet igjen satt søkelys på behovet for en integrert kompetansopolitikk, og en ny stortingsmelding med arbeidstittelen *Forberedt på framtida* er bebudet i 2009. Gjennom arbeidet med stortingsmeldingen vil regjeringen:

- samle eksisterende kunnskap om fremtidens kompetansebehov – både for arbeidslivet og for den enkelte
- vurdere hvordan Norge kan få et tilpasningsdyktig utdanningssystem fra grunnopplæring til doktorgrad
- vurdere hvordan etter- og videreutdanningssystemet i større grad kan bidra til å møte framtidens kompetansebehov
- se nærmere på verdsetting av kompetanse som den enkelte har opparbeidet utenfor det formelle utdanningssystemet

Kilde: Kunnskapsdepartementet

i disse sektorene. Det er altså en betydelig markedssvikt som ligger til grunn for nedtrapping av etter- og

videreutdanningsaktiviteter hos flere av universitetene og høyskolene, samtidig som de statlige rammebetingelsene og insentivsystemene heller ikke oppmuntrer til satsing på kompetanse og livslang læring.

Kvalitetsreformen gjør det vanskelig

Siden 2003 har universiteter og høyskoler fokusert på innføring av Kvalitetsreformen med vekt på økt effektivitet, kvalitet og gjenreiseing av heltidsstudenten. Denne reformen og innføring av det nye finansieringssystemet for sektoren hvor studieplasser delvis finansieres basert på avlagte studiepoeng, har ført til en ytterligere svekkelse av innsatsen for livslang læring. Kvalitetsreformens «idealstudent» er fulltidsstudenten, mens kompetansereformen ønsker fleksible måter å gjennomføre utdanning på. Å tilby utdanning på en fleksibel måte er dyrere, krever betydelig tilrettelegging og høy kvalitet og relevans på studietilbudene. Da oppleves det som svært urettferdig at studiepoengene som produseres på videreutdanning, gir mindre økonomisk uttelling enn studiepoeng som produseres på bachelor- og masternivå.

Lærestedene prioriterer naturlig nok grunnutdanningene ettersom de gir bedre økonomisk uttelling. Dette gjelder særlig universitetene og høyskolene i byene som opplever en sterk vekst i søkingen til sine studier. Mindre høyskoler i distriktene tilbyr etter- og videreutdanning som kompensasjon

for svikt i studentrekrutteringen til grunnutdanningene. Denne forskyvningen er en utilsiktet effekt av det nye finansieringssystemet, men bør likevel tas alvorlig hvis de høyere utdanningsinstitusjonene faktisk skal spille en vesentlig rolle som leverandører av kompetanse til et Norge som har tatt mål av seg til å bli en av verdens ledende kunnskapsbaserte økonomier.

Kompetanse og kvalitet

Samtidig er studentdemografien i endring – studentene blir eldre og ønsker å kombinere studier med arbeid. Etterspørselen etter utdanning på mastergradsnivå øker også, i takt med at det generelle utdanningsnivået i Norge blir høyere. Endringen i etterspørselen etter ulike utdanningstilbud har ifølge universitetene og høyskolene ført til et økt fokus på fleksibel gjennomføring av grunnutdanninger og mastergradsutdanninger. Utviklingen har ført til en utvisking av skillet mellom grunnutdanninger og etter- og videreutdanning. Dette har blitt et særlig aktuelt tema i forbindelse med etablering av erfaringsbaserte mastergrader. Universitetene ser disse gradene som det viktigste satsingsområdet innenfor etter- og videreutdanning – men dette er per i dag ikke definert som en etter- og videreutdanningsaktivitet i rapporterings- og finansieringsøyemed. Dette vitner om at utdanningspolitikken på etter- og videreutdanningsfeltet ikke er i tråd med sentrale utviklingstrekk i sektoren og i samfunnet for øvrig. Målet for den varslede kompetansepolitikken bør med andre ord være å finne en ny måte å bedre integrere kvalitet og kompetanse i høyere utdanning på.

Forfatteren er ansatt ved NIFU STEP. Artikkelen er basert på et forskningsprosjekt som NIFU STEP nylig har gjennomført i samarbeid med Forskningsstiftelsen Fafo. Rapporten, som er skrevet av Ellen Brandt, Taran Thune og Odd Bjørn Ure, har tittelen «Tilbud og etterspørsel av etter- og videreutdanning i Norge: en analyse av status, strategier og samspill» (NIFU STEP rapport 6/2009). Rapporten kan lastes ned fra NIFU STEPs hjemmeside.

Uklare resultater av kommersialisering

Siden 1995 har FORNY-programmet brukt nærmere 1 milliard på tiltak rettet mot kommersialisering av forskningsresultater. En nylig gjennomført evaluering konkluderer med at resultatene har vært beskjedne, og det pekes på flere flaskehalsar innenfor og utenfor programmet.

SIRI BRORSTAD BORLAUG OG
MAGNUS GULBRANDSEN

Forskningsrådets FORNY-program har vært spesielt rettet mot å skape nye bedrifter basert på ideer fra offentlige forskningsmiljøer. Evalueringen konkluderer med at det er viktig å fortsette arbeidet, men at det bør gjøres en del endringer i hvordan satsingen foregår. Det vil være spesielt viktig å innføre et tydeligere skille mellom støtte til de gode ideene i seg selv og støtte til organisasjonene som skal hjelpe ideene frem. I tillegg vil det være nyttig med en tydeligere avklaring av programmets rolle og forhold til andre virkemidler.

Beskjedne resultater

Selv om forventningene til potensialet for kommersialisering av forskning ofte er urealistiske, viser evalueringen at de direkte og målbare resultatene av FORNY som patenter, selskapsetableringer og lisenser er beskjedne. Siden 1995 har nærmere 300 selskaper blitt etablert med FORNY-støtte, men det er kun ti prosent av selskapene som har mer enn ti ansatte, og det er få selskaper med vekstpotensial. Sammenlignet med noen andre europeiske land er dette et lavt antall. For eksempel viser tall fra Storbritannia at 30 prosent av selskapsetableringene fra universiteter har flere enn ti ansatte, og de har generelt større omsetning enn de norske.

Samtidig er det problematisk å måle direkte resultater av et program som FORNY, siden det også kan ha bidratt til flere indirekte resultater. Å skape en infrastruktur for kommersialisering er tidkrevende, noen av teknologioverføringskontorene (kalt TTO) er relativt unge (flere er etablert i 2003/2004), og vi ser nå tendenser til profesjonalisering hos disse. Om noen år vil man kanskje se mer solide resultater. Dessuten har FORNYs satsing på kommersialisering sannsynligvis bidratt til å skape økt bevissthet om og nye holdninger til dette blant vitenskapelig ansatte. Det er derfor mulig at FORNY-programmet har bidratt på langt flere områder enn det som blir diskutert her.

En begrensende målsetting

FORNY har som hovedmål å bidra til «økt verdiskaping i Norge gjennom kommersialisering av offentlig finansierte forskningsresultater». En undersøkelse av selskapsetableringer og lisenser som har fått FORNY-støtte, viser at de har produkter og prosesser med høy grad av forskning og utvikling. Slik sett kan det hevdes at FORNY har nådd målgruppen.

Men målet kan i seg selv virke som en flaskehals. FORNY benytter en snever definisjon av kommersialisering som gir en prioritering av selskapsetableringer og lisenser basert på vitenskapelig ansattes forskningsresultater. Noen erfaringer fra andre land kan

tyde på at programmer som kombinerer teknologioverføring og entreprenørskap, ofte oppnår gode resultater. Teknologioverføring innebærer å inkludere aktiviteter som industrisponset forskning, konsulenttjenester og samarbeid mellom næringsliv og universitet. Entreprenørskap er satsing på nye bedrifter, men oftere med et bredere nedslagsfelt mot ideer fra studenter og ansatte i private bedrifter. Erfaringer fra blant annet Sverige viser at flere vellykkede bedrifter i kommersialiseringsprogrammer er etablert av studenter.

Nåværende utforming av FORNY inkluderer elementer fra både teknologioverførings- og entreprenørskapstiltåringene. Evalueringen anbefaler at nedslagsfeltet utvides noe innenfor begge disse tiltåringene, men fortsatt med fokus på kunnskapsintensive ideer.

Fragmentert kommersialiseringssystem

FORNY har et lite sekretariat med begrensede ressurser og kapasitet til aktiv involvering og utforming av infrastrukturen for kommersialisering av forskningsresultater. Det er derfor 14 svært forskjellige TTOer som nå er organisert under FORNY. De er TTOer for ulike forskningsinstitusjoner og ulike fagmiljøer. Noen er heleid av en forskningsinstitusjon, mens andre er uavhengige og betjener flere forskjellige miljøer. De er etablert på ulike tidspunkter – noen allerede i 1985 og andre i 2005. I tillegg er de noenlunde regionalt fordelt.

I seg selv burde ikke en slik organisering nødvendigvis være problematisk, siden fagmiljøene har ulike behov for støtte. Men en spørreundersøkelse besvart av TTOene viser at det er liten grad av samarbeid mellom dem og at de i liten grad benytter seg av hverandres kompetanse. De baserer seg for det meste på egen kompetanse og erfaring i seleksjon av ideer for videre utvikling og kommersialisering. I andre land brukes ofte eksterne eksperter til dette. Sett i lys av de relativt beskjedne resultatene er TTOenes tilfredshet med egen kompetanse, slik undersøkelsen viser, et mulig tegn på at systemet har et forbedringspotensial, selv om det ikke er noe å si på engasjementet og entusiasmen.

Om FORNY

- FORNY (FORskningsbasert NYskaping) administreres av Forskningsrådet og er et samarbeid mellom Forskningsrådet og Innovasjon Norge. Formålet er å tilrettelegge for kommersialisering av forskningsresultater fra universiteter, høyskoler, forskningsinstitutter og helseforetak. Programmet har fire typer virkemidler for dette: infrastrukturmidler, kommersialiseringsmidler, verifiseringsmidler og kommersialiseringsstipend.
- FORNY finansieres av blant andre Nærings- og handelsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Kunnskapsdepartementet. Budsjettet for 2008 var på omtrent 145 millioner kroner.
- FORNY har siden 1995 bidratt til utviklingen av 345 selskaper og 243 lisenser.
- Evalueringen av FORNY-programmet er utført av NIFU STEP i samarbeid med Handelshøyskolen i Bodø, Menon Business Economics og Nordlandsforskning.

Isolert aktør?

FORNY finansierer de tidlige fasene av kommersialiseringsprosessen, og virkemidlene er rettet mot utvikling av produktet eller prosessen. Mens virkemidlene som infrastruktur- og kommersialiseringsmidler håndteres av TTOene selv, blir verifiseringsmidlene, som enkelt sagt brukes for å demonstrere at ideen er gjennomførbar, fordelt etter en evaluering av en uavhengig komité. Verifiseringsmidler har vist seg å være vellykket, men det er et begrenset antall prosjekter som oppnår dette. Flere av prosjektene må derfor enten finne alternativ finansiering eller avvikes. Hvordan prosjekter videreføres etter verifiseringsperioden er dessuten uklart, og det virker som det er liten bevissthet rundt dette hos FORNY.

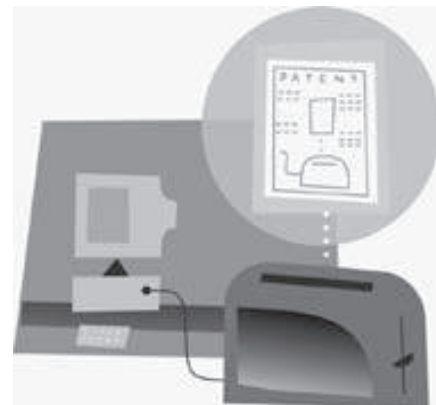
Evalueringen anbefaler at Forskningsrådet, Innovasjon Norge og SIVA i større grad koordinerer sine virkemidler med tanke på hele kommersialiseringsprosessen. Mange virkemidler synes rettet inn mot tidlige faser, mens den beskjedne veksten i de nyetablerte bedriftene kan indikere vansker med å finne finansiering

i tidlig vekstfase. Dette innebærer at det kan være selve utformingen av systemet for støtte til entreprenørskap og nyskaping som bidrar til liten grad av realisering av prosjektene.

Mange utfordringer

FORNY står derfor overfor flere utfordringer som til dels ligger utenfor programmets virkefelt – når Forskningsrådet skal utarbeide forslag til hvordan programmet kan videreutvikles. Et nøkkelpunkt vil være å involvere forskningsinstitusjonene i større grad. God utvikling og videreføring av ideer vil i betydelig grad avhenge av hvordan universiteter, høyskoler, forskningsinstitutter og helseforetak selv satser på å fremme kommersialisering.

For å unngå at FORNY blir en grunnbevilgning til aktiviteter som forskningsinstitusjonene burde initiere og drive selv, anbefales det et skarpere skille mellom støtte til TTOer og støtte til de gode ideene. For Forskningsrådet vil det nok fortsatt være viktig å støtte aktiviteter som gjør det lettere for forskere å ta skrittene som kreves mot kommersialisering – ved å bidra til å endre holdninger og til å lage et godt støtteapparat. Det viktigste tiltaket vil nok likevel være å arbeide enda tydeligere for å realisere noen gode ideer med stort potensial, som tydelig kan vise hvordan både forskning og samfunn kan tjene på vellykkede kommersialiseringsprosesser.

Ill: © Corbis/Scanpix.

Siri Brorstad Borlaug er ansatt ved Senter for teknologi, innovasjon og kultur (TIK), Magnus Gulbrandsen ved NIFU STEP.

Forskningsvilkår er mer enn tid til forskning

Tid til forskning har alltid vært et viktig premiss for å lykkes i en vitenskapelig karriere. I kjølvannet av Kvalitetsreformen er kampen om tiden mer tilspisset. En ny rapport kaster lys over forskningens arbeidsvilkår – men er forskningstid et overvurdert aspekt?

AGNETE VABØ

I den store CAP-undersøkelsen (se faktaboks) oppgir et flertall av de norske respondentene at deres faglige interesser heller mot forskning. Bare 14 prosent av universitetsforskerne foretrekker undervisningsoppgavene. Humanistiske forskere er i større grad enn realister og teknologer orientert mot undervisning.

Positivt forhold forskning–undervisning

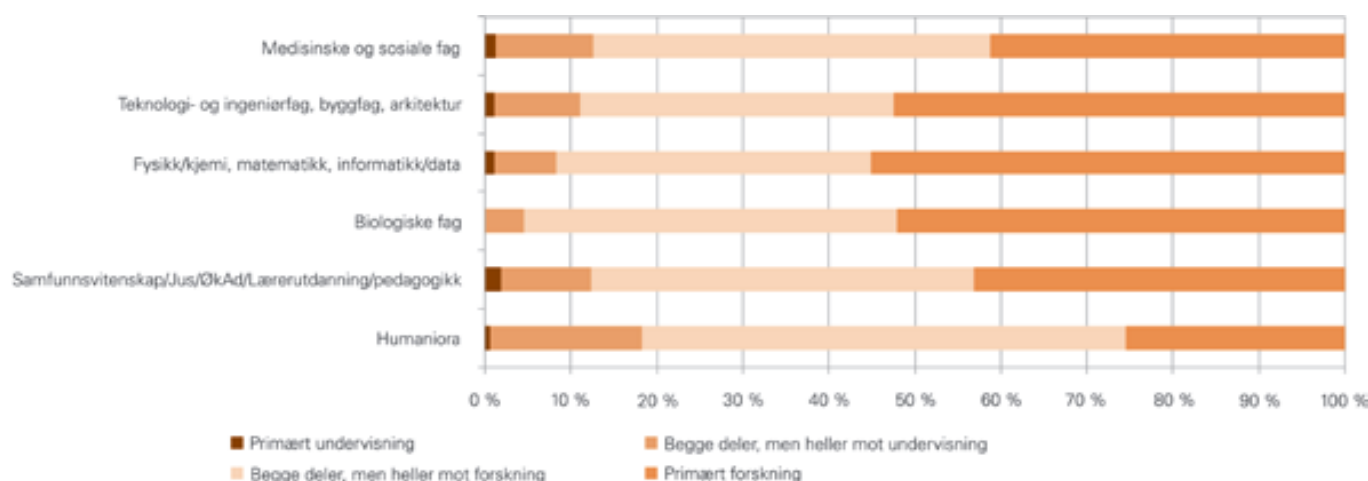
Få vurderer «undervisning og forskning som knapt forenlige aktiviteter»: 65 prosent er uenige i dette utsagnet. Et flertall av respondentene (85 prosent) er dessuten enige i at forskningen deres styrker undervisningen. Men færre kvinner enn menn, med en signifikant forskjell på 12 prosentpoeng, uttrykker enighet i at forskning og undervisning er forenlige aktiviteter.

Resultatene står uansett i en viss kontrast til en angivelig konflikt mellom forsknings- og utdanningsoppgavene.

En slik kraftfull retorikk fremmes f.eks. i den siste stortingsmeldingen om forskning. Her oppfordres det til at institusjonene må sikre en god fordeling av forsknings- og tidsressurser og organisere undervisningen på en slik måte at det frigjør sammenhengende tid til forskning. Eksempel på sistnevnte kan være periodevis fordeling av undervisningsoppgaver gjennom året.

Til tross for denne tidsklemmen peker pilene for blant annet publiseringsfrekvens oppover, selv etter innføring av Kvalitetsreformen. Dette er en indikasjon på at forskningsproduktivi-

Figur 1. Preferanse for forskning og undervisning per fagfelt. Prosent. (N=1430)

tet er avhengig av mange andre forhold enn tid. Likevel er det god grunn til å anta at forholdet mellom forskning og undervisning har blitt mer tilspisset for mange vitenskapelig ansatte. For å skjømte pålagte oppgaver og forskerkarrieren må hun eller han kombinere mange daglige henvendelser og oppgaver med deltakelse i internasjonale nettverk og publiseringsarbeid.

Andre forskningsbetingelser er viktige

Det sterke fokuset på sammenhengende tid til forskning bidrar til å symbolisere en tung forskeridentitet. At forskningsmeldingen tar opp i seg retorikken, viser at sentrale myndigheter kan identifisere seg med forskernes «egne» problemdefinisjoner. Men oppmerksomheten om tid risikerer å skygge for andre forhold og innsatsfaktorer som er viktige for å skape gode arbeidsbetingelser for forskere. Det er grunn til å tro at tidsaspektet også er et uttrykk for andre behov.

Som påpekt i Forskningsmeldingen gjelder dette ikke minst behovet for

administrativ støtte, blant annet for å bistå forskerne i søknadsprosesser. Data fra CAP-undersøkelsen tyder på at det er her skoen trykker mest.

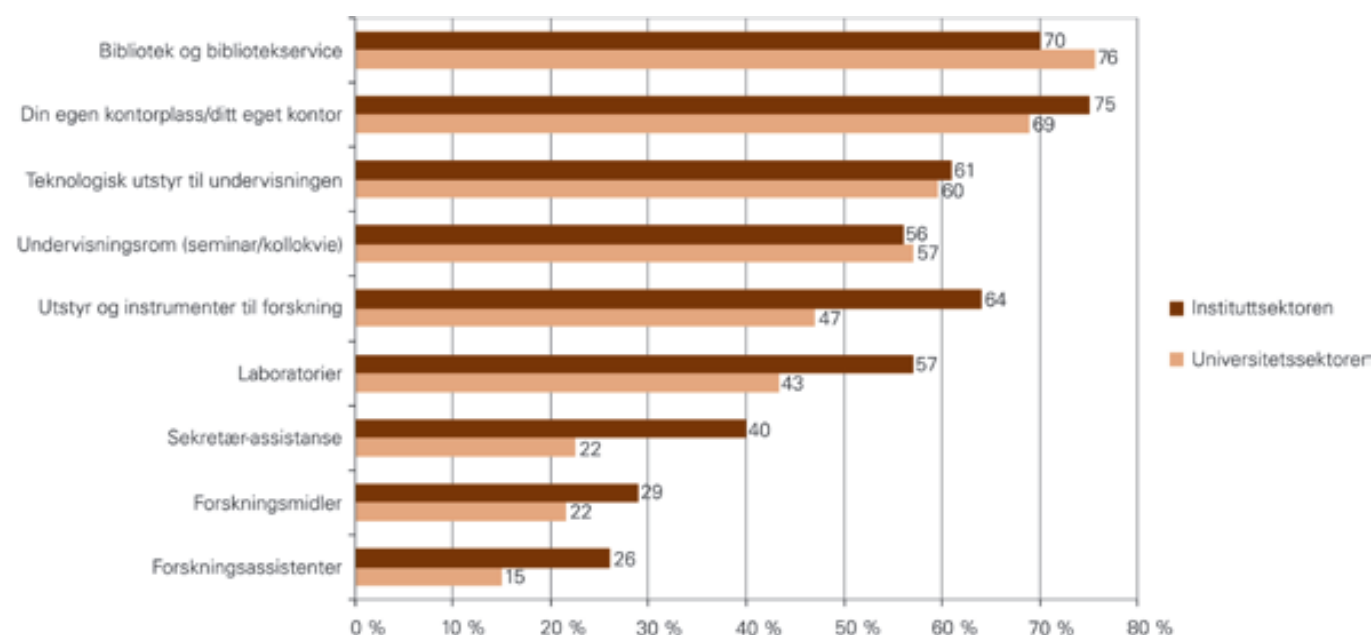
Undersøkelsen kartla forskernes egne vurderinger av rekrutterings-situasjonen og ressurser til forskning og undervisning, både når det gjelder finansieringsbetingelser, forskningsfasiliteter og tilgang på støttepersonell. Som det fremgår av figuren, er det stor grad av tilfredshet med bibliotek og bibliotekservice, kontorplass og teknisk utstyr til undervisningen. Når det gjelder utstyr og instrumenter til forskningen, samt laboratorier, ser vi at instituttforskere er mer tilfreds enn universitetsforskere. Instituttforskere er også mer fornøyd med tilgangen på sekretærassistanse. Men gjennomgående er det i forhold til tilgangen på sekretærassistanse, forskningsmidler og forskningsassistenter vi ser minst grad av tilfredshet, ikke minst blant universitetsforskere.

Skjuler tidsdebatten andre aspekter?

Ved universitetene har det vært en omfattende vekst i administrativt tilsatte de siste årene, men med en tydelig nedgang i kontorpersonale og en oppgang i saksbehandlergruppen (se baksideartikkel). Satt på spissen: de tradisjonelle sekretærene blir gradvis erstattet med en ny type administratører. Dette dreier seg om støttepersonell som er for høyt kvalifisert til å ivareta de typiske sekretærfunksjonene. De gode, gamle sekretærene kommer neppe tilbake, og forskeres behov for og ønske om sekretærassistanse er nærmest blitt tabu. Det er mer legitimt å klage på manglende tid enn å klage på manglende sekretærassistanse.

Det er derfor kanskje ikke nok å organisere undervisningen på en slik måte at det tjener forskningen. Kvalitetsreformen og andre endringer har administrative konsekvenser med blant annet innføring av nye systemer for kvalitetssikring og annen rapportering og dokumentering. Studentekspansjonen og mer vekt på kvalitet, relevans

Figur 2. Tilfredshet med ressurser og fasiliteter i universitetssektoren versus instituttsektoren. Prosent som svarer «utmerket» og «bra». (N=425, 984)

og det såkalte «læringsutbyttet» stiller økte krav til vitenskapelig ansatte om mer tilstedeværelse og tid brukt på undervisningsrollen. Nye finansieringsbetingelser har også administrative følger. Eksterne finansieringskilder er blitt viktigere, og følgelig blir mer tid brukt på å skrive søknader og andre aktiviteter for å skaffe finansiering. Et klart mindretall av respondentene (25 prosent) var tilfredse med tilgangen på forskningsmidler. Universitetsforskerne er vesentlig mindre tilfreds enn instituttforskerne. Men for begge sektorens vedkommende mener et stort flertall at forventningene om å skaffe ekstern finansiering har økt «siden de selv ble ansatt første gang». Tendensen til å mene dette er for øvrig sterkest i humanistiske og samfunnsvitenskapelige fagmiljøer.

Hvor særpreget er Norge?

Sammenlignet med de fleste europeiske land er stillingsstrukturen i det norske forskningssystemet preget av få stillingskategorier og små forskjeller i arbeidsplikter og lønn. I høyere utdanning har vitenskapelig ansatte dessuten forskningsplikt i tillegg til sin undervisningsplikt. Denne kontrakten reflekterer den viktige målsettingen at undervisning skal gis av tilsatte som har forskningskompetanse. Dette organiseringsprinsippet ivaretas på ulike måter, blant annet gjennom NOKUTs kriterier for fagmiljøenes formelle kompetanse. Men det er ikke gitt hva som skal regnes som forskningsbasert undervisning, hvilke praktiske implikasjoner det skal ha og om det er en forutsetning for undervisning av høy kvalitet. Prinsippet om forskningsplikt og forskningsbasert undervisning er i internasjonal sammenlikning et ganske unikt og svært ambisiøst mål.

For få år siden var forskningsaktivitetene til universitetsansatte nærmest for et privat anliggende å regne. Det var forvaltningsansvaret knyttet til å ivareta plikter som underviser og veileder som sto sentralt i kontrakten mellom vitenskapelig ansatte og institusjonen. Mål om forskningsplikt, forskningsbasert undervisning og forskningsintensive universiteter er i dag blitt en del av institusjonelle politikker og strategier.

I tillegg til de nettverk og samarbeidsrelasjoner den enkelte deltar i nasjonalt og internasjonalt, er medlemskap i en eller flere formaliserte forskergrupper ved fakultetet nærmest blitt obligatorisk. Det å hevde sin rett til å forske har aldri vært mer legitimt. Så legitimt at det nærmest er betimelig å spørre hvorvidt de egalitære og dyptgripende pedagogiske visjonene som preget Kvalitetsreformen, er i ferd med å kastes ut med badevannet?

De empiriske vurderingene som er gjengitt her, dreier seg om subjektive indikatorer. Og det er selvsagt betydelige variasjoner i betingelser som finnes ikke bare mellom sektorer og fagområder, men også innad i de enkelte forskningsdisiplinene. Derfor er det tydeligvis et behov for å gå forskernes arbeidsbetingelser nærmere etter i sømmene hva gjelder behovet for administrativ støtte. Kanskje dette kan bygges inn i tidsbruksundersøkelsen som etterlyses i Forskningsmeldingen?

CAP-undersøkelsen

NIFU STEP har gjennomført en undersøkelse av arbeidsvilkårene til vitenskapelig ansatte ved norske forskningsinstitusjoner, universiteter, vitenskapelige høyskoler og i instituttsektoren. 1800 forskere deltok i undersøkelsen. Den inngår i en internasjonal studie; «The Changing Academic Profession», med akronymet CAP, som sammenlikner forskningsvilkår i rundt 20 forskjellige nasjonale systemer. Resultatene fra den komparative studien vil bli publisert i løpet av 2009.

Forfatteren er ansatt ved NIFU STEP. For mer om temaet, se Agnete Vabø og Inge Ramberg: «Arbeidsvilkår i norsk forskning». Oslo: NIFU STEP, Rapport 9/2009.

Kan lastes ned fra http://www.nifustep.no/norsk/publikasjoner/arbeidsvilkaar_i_norsk_forskning

Store fagforskjeller i forskningsart

SVEIN KYVIK

I CAP-spørreskjemaet ble personalet bedt om å oppgi hvor tyngdepunktet i deres forskning lå i inneværende (eventuelt forrige) akademiske år. Halvparten (47 prosent) oppga at tyngdepunktet «i høy grad» lå i grunnforskning/teoretisk forskning, mens en fjerdedel (26 prosent) oppga anvendt forskning/praktisk orientert forskning. Det er imidlertid store forskjeller mellom fagområdene (se tabellen). Det er bare i humaniora og naturvitenskap at grunnforskning er den dominerende aktiviteten.

Bildet bekrefter tidligere undersøkelser og statistikk hvor under halvparten av universitetsforskningen kategoriseres som grunnforskning. For mange universitetsforskere faller det naturlig å involvere seg i flere ulike typer forskningsaktiviteter. I mange fagspesialiteter er det grunn til å anta at skillet mellom grunnforskning og anvendt forskning er meget utydelig.

Prosentandel av universitetspersonalet i 2008 som oppga at tyngdepunktet i deres forskningsaktiviteter «i høy grad» lå i grunnforskning/teoretisk forskning eller i anvendt forskning/praktisk orientert forskning.

	Hum	Sam	Nat	Med	Tek
Grunnforskning	68	38	60	38	15
Anvendt forskning	14	28	14	39	48

Forfatteren er ansatt ved NIFU STEP.

Forskning og utvikling:

Ikke glem de store bedriftene

I iveren etter å fremme forsknings- og utviklingsinnsatsen hos små og mellomstore bedrifter er de store foretakene til en viss grad glemt når vi har drøftet rammebetingelser og virkemidler for forskning og utvikling.

PETTER HAAS BRUBAKK

Det er bred enighet om at næringslivets forsknings- og utviklingsinnsats (FoU) bør økes. Det er viktig både i en akutt krisesituasjon og i et langsiktig perspektiv. Mye av fokuset har vært rettet mot hvordan man kan løfte forsknings- og innovasjonsarbeidet i små og mellomstore foretak. Det er positivt. De små og mellomstore bedriftene har mindre kapasitet enn de store foretakene til å utvikle eller dra nytte av ny kunnskap og teknologi. Men det er grunn til å spørre om man har hatt for liten oppmerksomhet på offentlige rammebetingelser og virkemidler for de store bedriftenes FoU, og på den samfunnsmessige betydningen av deres FoU.

Det er særlig to grunner til at Næringslivets Hovedorganisasjon er opptatt av de store bedriftenes behov når det gjelder FoU. For det første er store foretak sentrale aktører i det norske forsknings- og innovasjonssystemet. I 2007 sto foretak med over 500 sysselsatte for 42 prosent av FoU-investeringene i norsk næringsliv. Det en stor bedrift foretar seg, har ikke bare betydelige konsekvenser for den selv, men også for andre foretak og for forskningsmiljøer ved universiteter, høyskoler og institutter. I kraft av sin internasjonale karakter er de store bedriftene meget sentrale for kompetanseoverføring til Norge.

For det andre kan vi ikke ta for gitt at de store foretakene vil legge FoU-aktivitet til Norge selv om de har gjort det frem til i dag. Vi konkurrerer ikke bare om å få utenlandske konsern til å legge FoU-virksomhet til vårt land, men også

om hvor norske bedrifter legger sin FoU-aktivitet.

Generelle rammebetingelser er viktigst for om de store bedriftene velger å legge sin FoU-aktivitet til Norge. Det er særlig viktig:

- at universiteter og høyskoler utdanner kandidater som næringslivet etterspør – både i kvantitet og kvalitet. Dette er den aller viktigste offentlige oppgaven i forhold til store bedrifter.
- at de høyere utdanningsinstitusjonenes finansierings- og meritteringssystemer ikke skaper barrierer for samarbeid med næringslivet. Det er derfor positivt at regjeringen i Innovasjonsmeldingen varsler at den vil vurdere om relevans og samarbeid med samfunns- og arbeidsliv bør inngå som et element i systemene for kvalitetssikring og finansiering av universiteter og høyskoler.
- at bedriftene kan ha gode forsknings- og teknologimiljøer som nære FoU-partnere. Disse miljøene må ha en kvalitet som gjør at bedriftene velger norske miljøer fremfor utenlandske.
- at Norge har konkurransedyktige skattevilkår sammenlignet med andre land. FoU-kostnader er fortsatt gjenstand for dårligere skattemessig behandling i Norge enn i våre naboland. Det bør gis adgang til direkte fradragføring.
- at det er lett og attraktivt for utlendinger å komme til Norge for å forske – enten i bedrifter eller andre FoU-miljøer.
- at Norge har et regime for intellektuelle eiendomsrettigheter (IPR)

som er attraktivt for bedriftene, ikke minst når det gjelder samarbeidsprosjekter med universiteter og høyskoler.

- at offentlig sektor fører en anskaffelsespolitikk som fremmer forskning og innovasjon i næringslivet.

Ved siden av generelle rammebetingelser kan også målrettede virkemidler fremme store bedrifters forsknings- og utviklingsinnsats. Vi kan komme langt ved å forsterke eller justere utformingen av eksisterende virkemidler, som Sentre for forskningsdrevet innovasjon (SFI), brukerstyrte programmer og ordningen med nærings-ph.d.

Flere store bedrifter gir støtte til gaveprofessorater og stipender for å fremme utdanning på fagfelt av relevans for bedriften. Dette vitner om vilje i næringslivet til å bidra i et utdanningssamarbeid. Myndighetene bør oppmuntre til dette ved å støtte de samarbeidsprosjekter som settes i gang, for eksempel etter modell av gaveforsterkningsordningen: Dersom en bedrift gir midler til et professorat eller et doktorgradsstipend i fem år, utløser det statlig støtte på 25 prosent av kostnadene for professoratet/stipendet, som går til den institusjonen og det prosjektet som mottar professoratet eller stipendet fra bedriften. Denne ordningen kunne kalles «utdanningshåndslag». Ordningen bør administreres av Norges forskningsråd, siden det er utdanning rettet inn mot forskning og utvikling og bør trolig ses i sammenheng med nærings-ph.d.-ordningen.

Petter Haas Brubakk er direktør for næringspolitikk i NHO.

Om aldersgrenser ved universitetene

Ivar A. Bjørgen diskuterer i dette leserinnlegget forskeres muligheter til å fortsette i stillingen etter fylte 70 år. Med henvisning til en konkret sak ved NTNU, reiser forfatteren kritikk mot det han oppfatter som lettvtint byråkratisk praksis og uvitenhet.

IVAR A. BJØRGEN

I forbindelse med at en ansatt ved NTNU har blitt nektet å fortsette i stilling ut over 70 år, har jeg fremmet en klagesak gjennom Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) hvor jeg sitter i brukerutvalget med særlig ansvar for å hindre aldersdiskriminering i arbeidslivet. I denne saken gjaldt det en person som hadde svært gode grunner for sitt ønske om å fortsette. Han fikk da også støtteerklæring fra en stor gruppe internasjonale forskere. Instituttet ga ham også sin fulle støtte, men fakultetet av slo *med den prinsipielle begrunnelse at de ikke ville gi noen anledning til å fortsette ut over 70 år*. Dette er i strid med loven, og jeg påklaget derfor vedtaket gjennom LDO.

Nå foreligger svaret på klagen, og det er verdt å merke seg at det ikke kommer fra det fakultetet som har gitt avslaget på søknaden, men fra *NTNU sentralt*, noe som gjør saken enda viktigere.

I svarbrevet fra NTNU beklages formuleringen om at avslaget er basert på et «prinsipp». Det er greit nok, men samtidig er det betenkelig når det sies at «NTNU mener derfor at det kun ved særskilte anledninger, og etter søknad, bør innvilges tillatelse til å fortsette i stillingen ut over dette.» Dette kan oppfattes som en ny prinsipperklæring og en ny begrensning i forhold til det nåværende lovverk.

I svaret fra NTNU bekreftes vedkommendes store produksjon. Det

burde jo ha ledet til at han skulle få fortsette i sin stilling slik hans søkte om, noe som ville kommet både ham og NTNU til gode. Den lønningen en nå har kommet fram til, er det instituttet som har klart å ordne og verken fakultetet eller NTNU sentralt. Arbeidsavtalen som sammen med pensjonen bringer ham opp til samme nivå som tidligere lønn, er dessuten bare en nødløsning, pensjonen har han selv innbetalt.

I svarbrevet heter det videre: «I vurderingen av slike søknader vil det bli foretatt en konkret avveining mellom tjenstemannens behov og virksomhetens behov. Dette vil kunne innebære at enkelte arbeidstakere vil få anledning til å fortsette etter fylte 70 år, og andre ikke.» Dette er i tråd med den nåværende loven, og jeg regner med at institusjonen nå vil følge opp dette i praksis og informere om det internt. I tillegg vil jeg også vise til uttalelser fra både Arbeidstilsynet og departementet i tilsvarende saker, hvor det går fram at det nå er naturlig å legge spesielt stor vekt på arbeidstagerens ønsker. Fremfor alt er det jo mye å vinne for begge parter gjennom slike avtaler.

Dette problemet er minst like stort ved de andre universitetene. På grunn av sakens prinsipielle betydning og den ulike praksis som eksisterer, finner jeg det nødvendig å orientere om lovens formuleringer: Etter §2 i «Lov om aldersgrenser for offentlige tjenestemenn» er 70 år den alminnelige aldersgrense. Etter denne loven skal

en person fratre sin stilling «ved første månedsskifte etter at aldersgrensen for stillingen er nådd». Dermed skulle dette være greit og danne grunnlag for kurante avslag for de som skulle ønske å fortsette. Så langt har byråkrater lest, og på det grunnlaget har de lettvtint kunnet avslå ønsket hos de som ønsket å fortsette. Men slik var det ikke tenkt, og så enkelt er det heller ikke. Allerede i neste paragraf i samme lov (§3) åpnes det for at «tilsettingsmyndigheten» kan treffe bestemmelse om at en tjenestemann skal kunne fortsette i tjenesten ut over den aldersgrensen som gjelder for stillingen når tjenestemannen fremdeles fyller de krav som stillingen forutsetter». Det angis ikke andre vilkår for slik forlengelse, det betyr at det er opp til de to parter, men det sies at reglene for denne myndighetsutøvelse skal «ta hensyn til forholdene i vedkommende etat, til befolkningsutviklingen og sysselsettingen».

At lettvtint byråkratisk praksis og uvitenhet kan styre vedtak i slike saker kan vises ved at en henvendelse fra et institutt ved NTNU til relevante byråkrati i ett tilfelle gir negativt svar under henvisning til §2, mens en henvendelse en stund senere åpner for fortsettelse under henvisning til §3. Det siste er altså riktig. Fra professor i arbeidsrett ved UiO, Jakhelln, får jeg bekreftet at det finnes ingen lovfestet generell øvre aldersgrense på 70 år i arbeidslivet, og man har slik sett ingen plikt til å forlate arbeidslivet ved fylte 70 år. I første omgang kan en bli enig om to års

fortsettelse, senere avtales det ett år om gangen, men maksimum i til sammen fem år. Det betyr at vi i vår lovgivning egentlig har tilnærmet samme lovbeskyttelse som i land som New Zealand og Australia som sier at alder ikke er en saklig oppsigelsesgrunn selv om en har fylt 70 år. Jeg tror det er svært mange som har vært like uvitende som meg om disse forholdene. Det gjelder både arbeidsgivere og arbeidstagere – og selv dem som i dag er engasjert i arbeidet med inkluderende arbeidsliv. Derfor er det viktig å gjøre det kjent. Det betyr at muligheten til å fortsette i arbeidslivet etter fylte 70 år står åpen for store deler av den norske befolkning. Det er ikke mulig å avvise med henvisning til en aldersgrense, det er opp til de to parter å vurdere hva som er ønskelig – og det er ikke en selvfølge at individer ønsker å slutte. Dette vil variere fra individ til individ, fra yrke til yrke – og fra den ene arbeidsplass til den andre. Her synes det å være behov for en alminnelig nytenkning i arbeidslivet.

Slik nytenkning lå i det initiativet som kalles «Inkluderende arbeidsliv» som per 19/2–2004 omfattet 270 bedrifter av alle slag, med 61 297 ansatte bare i Sør-Trøndelag, inkludert NTNU. Oppgaven var blant annet å legge til rette for fleksible ordninger for dem som ønsker å fortsette i arbeidslivet så lenge som mulig. Mitt inntrykk er at for de fleste har 70 år blitt sett på som en absolutt og selvfølgelig grense, og min hensikt med å ta opp denne saken er å vise til den åpenhet som ligger i lovverket for de fleste av disse. Det er allikevel grunner til at det vil være naturlig å starte med nettopp NTNU. For det første er det som nevnt et spesielt sterkt ønske hos mange der om å få fortsette, for det annet representerer de vitenskapelige stillingene ved universitetene en kompetanse som det tar lang tid å etablere og som det er sterkt behov for. Ved NTNU har det i enkelte tilfeller vært gitt forlengelse ut fra enkeltpersoners ønsker og ut fra institutters behov for å beholde kompetanse. Dette har imidlertid vært lite kjent, noe som må være forklaringen på at så få hittil har søkt om forlengelse til tross for at over 75 prosent av de vitenskapelig tilsatte ytret ønske om å fortsette

til de var 70 år (Bjørgen: NTNU, 1999). På det tidspunktet var jeg ikke klar over at lovverket åpnet for fortsettelse, så jeg fikk ikke skaffet informasjon om hvor mange som ville fortsette ut over aldersgrensen på 70 år. I en tilsvarende undersøkelse (Bjørgen og Strand, 2006) ville 17 prosent av de ansatte fortsette etter 70 år, og senere synes slik bevisstgjøring å medføre et stadig sterkere ønske om selv å kunne avgjøre tidspunktet for pensjonering.

Fortsatt er lovverket lite kjent. Dette krever igjen at det løftes ut av byråkratets skuffer og blir kjent blant de ansatte og ikke minst blant ledere. Dette er hovedgrunnen til at jeg tar opp denne saken. Og en kan altså ikke lett avvise slike søknader ved å henvisne til loven – lovverket er ingen hindring i dag! Det bør bli vanlig praksis med kontakt mellom arbeidsgiver og ansatt i god tid før mulig avgang slik at det ikke gjøres tiltak som binder opp utfallet av forhandlingene. Det skal selvsagt være frivillig om en vil fortsette – det må være opp til den enkelte – og pensjons- og trygdeordninger er viktige. På den annen side ser vi stadig eksempler på at det som bygges opp som en rettighet i velferdssamfunnet, etter hvert kan utvikle seg til hindring og ufrihet når det skal forvaltes i byråkratiet! Lov om aldersgrenser skulle beskytte individet, ikke begrense retten til arbeid. *Den innebærer en rett til å slutte, ingen plikt!* I dag kan vi legge til rette for fleksible og frivillige ordninger for avslutning av yrkeslivet på samme måte som vi bør legge til rette for fleksibilitet i andre livsfaser som i småbarnsfasen, ved endring i familieforhold, sykdom og omskolering. Da kan vi heller konsentrere oss om å finne ordninger som er til beste for individets fortsatte utvikling – det vil være til beste for både individer, bedrifter og samfunnet som helhet.

Ivar A. Bjørgen er professor i psykologi ved NTNU.

Revidert nasjonalbudsjett 2009

Regjeringen foretar i revidert nasjonalbudsjett en ytterligere styrking av låneordninger under Innovasjon Norge. Rammen for den såkalte lavrisikolåneordningen som ble utvidet fra 1,5 til 2,5 mrd. kr i tiltakspakken i januar, utvides med ytterligere 1 mrd., til i alt 3,5 mrd. kr. Lånerammen for innovasjonslån utvides igjen, fra 0,9 til 1,4 mrd. kr, samt en tilhørende økt bevilgning til tapsavsetning med 167 mill. kr. Innovasjon Norges administrasjonsbudsjett øker med 12 mill. kr.

Basisbevilgningen til universiteter og høyskoler øker med 80 millioner kroner. I tillegg foreslås om lag 118 millioner kroner til opprettelse av 3800 nye studieplasser, hvorav 800 er innenfor desentralisert utdanning og etter- og videreutdanning. Reaksjonene på dette er stort sett positive, med ros fra bl.a. NTNU-rector Digernes. Forskerforbundet er noe mer lunkne og uttrykker bekymring for at dette skal medføre økt arbeidsbelastning for de vitenskapelig ansatte.

Utgiftene til kontingenter til internasjonalt forsknings samarbeid øker for en stor del på grunn av valutaendringer, bl.a. øker utbetalingene under EUs rammeprogrammer med vel 100 mill. kr og kontingenter til internasjonale grunnforskningsorganisasjoner øker med snaut 24 mill. kr.

Pris for utdanningskvalitet

Førstepremien i Kunnskapsdepartementets utdanningskvalitetspris for 2009 er gått til Universitetet i Bergen for et prosjekt som er en introduksjon til mastergradsstudiene ved Institutt for biologi. I tillegg til heder og ære følger det med 500 000 kroner. Andrepris og 300 000 kroner ble tildelt Høgskolen i Buskerud for et integrert og casebasert undervisningsopplegg i bedriftsøkonomi og IKT for økonomer. Tredjepris og 200 000 kroner gikk til Høgskolen i Gjøvik for arbeid med systematisk utvikling av studie- og fagplaner. Hensikten med prisene er å stimulere universiteter og høgskoler til å videreutvikle kvaliteten på utdanningene.

For mer om prisene og deres begrunnelser, se <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/presesenter/pressemeldinger/2009/kvalitetspris-til-universitetet-i-bergen.html?id=558744>

Enklere for utenlandske forskere

I 2010 trer den nye utlendingsloven i kraft. Regjeringen foreslår i den forbindelse at utenlandske forskere skal kunne begynne å arbeide før oppholdstillatelsen er klar. Dette dreier seg i første omgang om forskere fra land utenfor Europa. EU har siden 2005 fremmet slikt arbeid og oppfordret medlemslandene til å utstede såkalte forskervisa (Scientific visa). Mange av medlemslandene har fulgt opp med nasjonale ordninger. Med den nye utlendingsloven kommer også Norge på banen. Norske myndigheter har lenge fått kritikk for at det har vært vanskeligere for norske fagmiljøer å trekke til seg utenlandske talenter enn for fagmiljøer i andre land.

Forskningsrådet har mer om denne saken på sine nettsider: <http://www.forskningsradet.no/no/Nyheter/Far+forske+uten+oppholdstillatelse/1242066871245&kilde=f>

Østerrike ut av CERN?

© CERN.

Den østerrikske forskningsministeren uttalte 10. mai i år at han har til hensikt å melde Østerrike ut av CERN med virkning fra 2011. Han mener at Østerrike kan få mer ut av de 140 mill. kr Østerrike betaler i årlig kontingent til CERN om de brukes på andre og mindre europeiske samarbeidsprosjekter. En liten nasjon som Østerrike er, påpeker han, lite synlig i et så gigantisk prosjekt som CERN. Østerrike har vært medlem av CERN i 50 år, og det har bare forekommet et par ganger tidligere at land har trukket seg ut av CERN-samarbeidet. Utspillet har skapt kraftige reaksjoner, både blant forskere og i offentligheten, og en underskriftaksjon mot et slikt vedtak fikk 5500 underskrifter i løpet av det første døgnnet. (Kilde: Nature, 15.5.2009)

Kartlegging av dansk klimaforskning

I forbindelse med FN's klimakonferanse i København senere i år har det danske Videnskabsministeriet, Klima- og Energiministeriet og Koordineringsenheten for Forskning i Klimatilpasning kartlagt dansk klimaforskning både i offentlig og privat sektor. Kartleggingen konkluderer med at klimaforskningen i Danmark er forholdsvis begrenset, med halvannen prosent av den offentlige og tre prosent av den private forskningsinnsatsen. Hovedtyngden finnes innenfor naturvitenskap, og det er vanlig at forskere bruker en mindre andel av tiden sin på klimaforskning og hoveddelen på andre felter. Dansk klimaforskning har likevel en viktig internasjonal posisjon med høy publiseringsaktivitet og høy score på siteringer. Samarbeidet er omfattende med USA, Tyskland, Storbritannia, Norge og Sverige. Kartleggingen bygger på en spørreundersøkelse blant over 900 forskere ved offentlige forskningsinstitusjoner, en spørreundersøkelse blant bedrifter og en bibliometrisk studie av danske klimarelaterte publikasjoner.

Hele rapporten kan lastes ned fra <http://vtu.dk/publikationer/2009/kortlaegning-af-klimaforskning-i-danmark>

Kortlægning af Klimaforskning i Danmark
Forskning, Analyse og Evaluering 2/2009

Udarbejdet af Videnskabsministeriet, Klima- og Energiministeriet og Koordineringsenheten for Forskning i Klimatilpasning

Udgivet af Videnskabsministeriet, Klima- og Energiministeriet og Koordineringsenheten for Forskning i Klimatilpasning

Universitetsadministrasjonen i endring

Etter Kvalitetsreformen har det skjedd store endringer i universitetsadministrasjonens stillingsstruktur. Saksbehandlerstillinger og lederstillinger har økt, mens antall kontorstillinger har gått ned. Sett under ett har det vært lavere vekst i administrasjonen enn i det vitenskapelige personalet.

HEBE GUNNES

Antall administrative årsverk utført ved Universitetet i Bergen, Universitetet i Oslo, Universitetet i Tromsø og NTNU har samlet økt fra 2608 i 1999 til 3164 i 2007. Det har skjedd en markert dreining fra sekretærbistand i form av kontorstillinger, til en administrasjon med flere spesialiserte saksbehandlerstillinger. Mens antall årsverk utført av kontorpersonale har gått ned med 72 prosent fra 1999 til 2007, har antall årsverk utført av saksbehandlere og administrative ledere økt med 88 prosent. Det er primært antall saksbehandler-

stillinger som har økt. Antallet administrative toppledere har vært relativt stabilt i perioden, mens antall mellomledere har økt beskjedent. Det er administrasjonene på instituttnivå som har vokst mest fra 1999 til 2007. Veksten i den totale administrasjonen har likevel vært mindre enn veksten i det vitenskapelige personalet. I denne gruppen er det «andre vitenskapelige/faglige stillinger», som doktorgradsstipendiat og postdoktor, som har vokst mest.

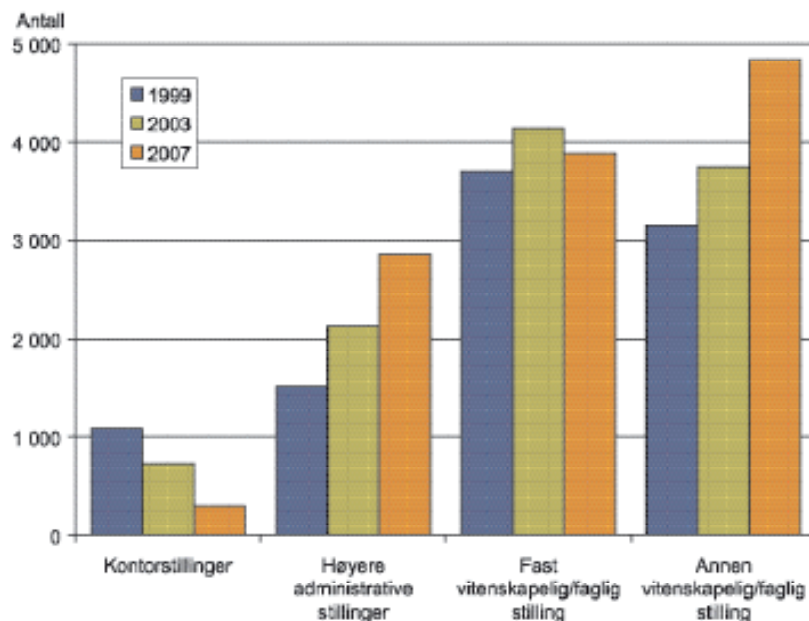
Kvinneandelen har økt i begge grupper – blant saksbehandlerne og de administrative lederne fra 60 (1999) til 72 prosent (2007), og blant det viten-

skapelige personalet fra 39 til 42 prosent. Felles for begge grupper er også at kvinneinnslaget blir mindre jo lenger opp i stillingshierarkiet man kommer. I 2007 var kvinneandelen blant professorene kun 18 prosent. Mens tre fjerdedeler av saksbehandlerne var kvinner, var andelen kvinner blant topplederne 42 prosent.

Tallene er hentet fra Gornitzka, Larsen og Gunnnes: Universitetsadministrasjon i Kvalitetsreformens tiår. NIFU STEP-rapport 15/2009.

Forfatteren er ansatt ved NIFU STEP.

Årsverk utført av personer i kontorstillinger, høyere administrative stillinger, faste vitenskapelige/faglige stillinger og andre vitenskapelige/faglige stillinger¹ i 1999, 2003 og 2007 ved Universitetet i Oslo, Universitetet i Bergen, Universitetet i Tromsø og NTNU.

¹) Omfatter doktorgradsstipendiater, vitenskapelige assistenter, postdoktorer og forskere.